

ured u Sarajevu:

Envera Šehovića 17, 71000 Sarajevo, BiH
Tel: +387 33 716 695
Tel/fax: +387 33 618 748
cna.sarajevo@nenasilje.org

CENTAR ZA NENASILNU AKCIJU

ured u Beogradu:

Studentski trg 8, 11000 Beograd, Srbija
Tel: +381 11 2637 603, 2637 661
Fax: +381 11 2637 603
cna.beograd@nenasilje.org

www.nenasilje.org

IX GODIŠNJI IZVEŠTAJ

SEPTEMBAR 2005. - AVGUST 2006. GODINE

Adnan Hasanbegović
Helena Rill
Ivana Franović
Milan Colić Humljan
Nedžad Horozović
Nenad Vukosavljević
Sanja Deanković
Tamara Šmidling

Za Centar za nenasilnu akciju, u Beogradu i Sarajevu, decembra/prosinca 2006. godine

O CENTRU ZA NENASILNU AKCIJU

Osmoro ljudi iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije čini jezgro Centra za nenasilnu akciju. Imamo ured u Sarajevu i Beogradu i radimo na izgradnji mira u regionu bivše Jugoslavije, od Makedonije, preko Kosova, pa sve do Hrvatske. Ko to želi, iščitavaće i prebrojavati iz naših imena, pripadnice i pripadnike pojedinih naroda sa ovog prostora: Adnan Hasanbegović iz Sarajeva, Nedžad Horozović iz Doboja, Helena Rill iz Sombora, Ivana Franović iz Beograda, Milan Colić Humljan iz Babušnice, Sanja Deanković iz Splita, Tamara Šmidling iz Beograda, Nenad Vukosavljević iz Beograda. Ono što je nama važno je to da nas povezuje osećaj ljudske solidarnosti - neomeđene postojećim granicama, posvećenost mirovnom radu i promeni ka pravednjem društву nenasilnim putem. Važno nam je i to da nas sve naše različitosti povezuju u poštovanju istih, pomažu nam da učimo jedni od drugih i menjamo sebe i društvo oko nas.

Kakvo nenasilje?!

Nenasilje je neprihvatanje i nečinjenje nepravde.

Nenasilje je delovanje protiv nepravde i diskriminacije, kada se pri tom trudimo da ne činimo i sami nepravdu i da svakome ostavimo i pružimo šansu da se menja, da ne osuđujemo ljude jer na to nemamo pravo, već da kritikujemo one postupke koji ugrožavaju druge. I da isti aršin važi za sve.

Nenasilje ne vidimo kao ideologiju već kao stalan proces preispitivanja sopstvenog delovanja, mišljenja i zbivanja u društvu. Naše pojedinačne motivacije se preklapaju u ovoj tački dok individualno, one svoje korene crpe u veri, iskustvima nepravde i solidarnosti s onima koji su izloženi nepravdi.

SADRŽAJ

UVOD	4
PROGRAMI MIROVNOG OBRAZOVANJA	5
Osnovni treninzi 2005-2006.	5
SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU	7
Trening za veterane	7
Treninzi sa mladima na temu «Suočavanje sa prošlošću»	8
DOKUMENTARNI FILMOVI	10
Promocije filmova "Tragovi" i "Ne može da traje večno"	10
O novim filmovima	10
PUBLIKACIJE	12
Priručnik „Nenasilje?“ preveden na mađarski jezik - "Erőszakmentesség?"	12
Knjiga "Ne može meni bit dobro, ako je mom susjedu loše"	13
Rad na publikaciji «Promišljanja i iskustva na polju izgradnje mira» desetak godina posle rata	14
OSTALE AKTIVNOSTI	16
Radionica u Wustrowu	16
Trening u Bielefeldu, Nemačka	16
«Arhitektura mira»	17
16 dana aktivizma	17
Seminar: Drugi - od patrijarhalnog konstruktua do alternativne politike	17
Utvrđivanje istine u post-konfliktnom periodu: inicijative i perspektive na zapadnom Balkanu	18
Radionica «Trauma i pomirenje»	18
AKTIVNOSTI NAŠIH SARADNIKA/CA	20
Grupa «Reaguj!»	20
Trening iz Osnova nenasilne razrade konfliktata s učesnicima/ama sa Kosova i iz Srbije	21
POLITIČKI I DRUŠTVENI KONTEKST U KOJEM CNA DELUJE	22
O kontekstu mirovnog rada u Bosni i Hercegovini	22
Hrvatska	24
Srbija	25
Crna Gora	28
Makedonija	29
LIČNI POGLED	31
Nacionalni identitet?!	31

UVOD

Drage prijateljice, dragi prijatelji,

Centar za nenasilnu akciju je ušao u desetu godišnjicu svog postojanja i rada. Možemo slobodno reći - sa nikad više pitanja i dilema vezanih za različite nivoje našeg delovanja.

Deveta godina našeg rada bila je obeležena intenzivnim angažmanom na različitim poljima - mirovno obrazovanje i suočavanje sa prošlošću, dokumentarna produkcija i naša, skromna ali istraživa, izdavačka delatnost.

Ono što je još prošle godine izgledalo kao ulaženje i oprezno ispitivanje naših mogućnosti i kapaciteta da se bavimo (za nas) novim medijima i hodamo «novim stazama» (dokumentarci, publikacije), iz današnje perspektive već liči na podosta utrt put na kojem ne nedostaje izazova i iznenađenja (priyatnih, kao i nepriyatnih), ali kojim ipak znamo da se «vozimo». Filmovi napravljeni u našoj produkciji «vrte» se na državnim i lokalnim TV stanicama, koriste se kao sredstvo u radu na mirovnom obrazovanju, ne samo u regiji bivše Jugoslavije, već i šire.

Rezultat takvog rada su još dva završena dokumentarca i treći koji je u procesu montaže; jedna izdata publikacija i jedna koja je u nastajanju i koja će, nadamo se, vredeti sveg truda u nju uloženog.

Kada se tome dodaju i treninzi koji su i dalje naša glavna delatnost (tvrdjenje zasnovano na analizi naših radnih planova i mesta koje različiti tipovi treninga zauzimaju u njima, kao i na osećaju, koji istina nije ničim «konkretnim» potvrđen, da smo kao organizacija i dalje prepoznati uglavnom kao «oni/e koji rade dobre treninge»), slika postaje još šarenija. A toj šarolikosti u dobroj meri doprinosi i transformacija treninga od «treninga iz nenasilne razrade konfliktata» ka «treninzima iz izgradnje mira». Ta promena je usledila nakon naše potrebe da programi mirovnog obrazovanja koje nudimo slede potrebe i prioritete koje prepoznajemo da ima naše društvo, ali i mi sami/e kao oni/e koji/e to društvo tvore. S obzirom da smatramo da je izgradnja mira (sa svim pripadajućim procesima, od kojih je suočavanje sa prošlošću svakako najvažniji) prioritet svih prioriteta, želeli smo da već na nivou *imenovanja* onoga što radimo tom prioritetu damo što veći značaj.

Uzimajući u obzir broj i prirodu svih različitih aktivnosti koje sprovodimo, njihov intenzitet koji zahteva jako puno energije, vremena i posvećenosti, ne bi trebalo da iznenadi to što smo preplavljeni pitanjima i dilemama vezanim za nas lično, CNA kao organizaciju i stvarnu i željenu satisfakciju koju dobijamo kroz ovaj rad. Kako baš nismo rade/i da farbamo našu stvarnost, tako radije ne bismo farbali ni naše mesto/ulogu u toj istoj stvarnosti.

Činjenica da se nalazimo pred velikim izazovima neizvesne budućnosti i nejasnog društvenog priznanja koje dobijamo za svoj rad, čini nas podosta frustriranim. Sa druge strane, taj osećaj pomaže da stekemo oštru sliku (civilnog) društva u kome živimo i radimo, koje je slabo, razdeljeno, podređeno diktatima donatora, koji su podređeni diktatu najvećih i najmoćnijih (država, političara... dopunite sami); koje je sačinjeno od organizacija koje multipliciraju umesto da kritikuju problematične i diskriminatore odnose i sisteme moći i koje jedna drugu doživljavaju prvo kao konkurenčiju pa tek onda bilo šta drugo. I, da se razumemo, u čitavom tom sistemu mi imamo i svoje mesto i svoju odgovornost, a jedna od manifestacija te odgovornosti je i naše nastojanje da otvorimo i damo doprinos tretiranju tih problematičnih postavki (od CNA pa nadalje), jer smatramo da uticanje na promenu paradigme po kojoj se ovde deluje može samo koristiti i doprineti nivou entuzijazma i motivacije (naše, ali i opšte društvene). A bez toga, to je valjda jasno, nema ni toliko reklamirane društvene promene. Niti ozbiljnog uticaja na društvo.

PROGRAMI MIROVNOG OBRAZOVANJA

Osnovni treninzi 2005-2006.

U toku ovih godina dana, od septembra 2005. do avgusta 2006. godine održali/e smo tri osnovna treninga iz nenasilne razrade konflikata, odnosno izgradnje mira - u oktobru 2005. i aprilu 2006. u Tivtu (CG) i u junu 2006. u Travniku (BH).

Tokom ovog godišnjeg perioda trening je dobio novo ime (Trening iz izgradnje mira), što je zapravo bilo posledica promena u samom konceptu programa i pomeranja fokusa rada sa razrade konflikata na izgradnju mira i društvene procese koji je prate. Većinom tih procesa/problema bavili smo se i na prethodnim treninzima (razumevanje izvora nasilja i diskriminacije u društvu, prepoznavanje i razgradnja predrasuda, suočavanje sa prošlošću, izgradnja poverenja, promocija nenasilnih načina za nošenje sa ovim pojavama), ali smo novim konceptom postavili jasniji okvir u kojem ove teme možemo obrađivati, i uspostavili izrazitiju vezu sa aktuelnim društvenim trenutkom u kome ovi problemi postaju sve više goruci (posebno se to odnosi na proces suočavanja sa prošlošću). U trenutku kada su skoro svakog dana glavne vesti one o zločinima počinjenim tokom ratova 90-ih, o masovnim grobnicama, (ne)hapšenjima onih koji su najodgovorniji za sva zverstva i nedela, i kada ljudi sve više na sopstvenoj koži osećaju posledice nebaavljenja ovim problemima, prirodno je da je i koncept našeg treninga promjenjen u smeru još većeg poticaja radu na suočavanju sa prošlošću.

Naravno, da bi se o tome uopšte moglo razgovarati i otvoriti prostor za ove oblasti, bilo je potrebno obraditi i one «standardne» teme kao što su komunikacija, timski rad, donošenje odluka, razumevanje sukoba, nasilje, identitet, nacionalni identitet, predrasude (posebno «nacionalne» predrasude), diskriminacija.

Ovaj koncept jeste na uštrb kompletnijeg usvajanja veština koje je trening do tada nudio, ali s druge strane daje mnogo više materijala za preispitivanje učesnika/ca i preuzimanje odgovornosti za društvo u kojem se nalazimo. Naime, izdvajanje teme suočavanje s prošlošću u kombinaciji s izgradnjom mira kao celine otvorilo nam je prostor za direktnije diskusije, otvaranje "suštinskih" pitanja i nemogućnosti bežanja od te teme, sa čime smo se ranije na treninzima prilično često susretali.

Zajedničko za sva tri treninga jeste i prikazivanje dokumentarnih filmova s temom suočavanja s prošlošću, bilo u formalno bilo u neformalno vreme (za vreme/van radionica). Ljudi su podelili utiske da su im mnogi filmovi bili teški emotivno ali i važni, i čini nam se da su dodatno pomogli u razumevanju važnosti i slojevitosti regionalnog rada, procesa suočavanja s prošlošću i prevazilaženja nagomilanih teškoća u našim društвima. Sem toga, ovim je osvežen i metodološki pristup.

Ono što nam je dilema u ovom novom modifikovanom konceptu je težina koja postoji tokom celog treninga i to od prvog pa skoro do poslednjeg dana. Naime, zna da bude dosta teško učesnicima/ama ukoliko se iz dana u dan susreću sa bolnim temama (na primer, uloga žrtve i nasilnika, krivica i odgovornost itd). S druge strane, imamo utisak da je s tom težinom treninga rasla i motivisanost za rad i osnaženost za mirovni rad. Uglavnom se dešavalo da je ta osnaženost za mirovni rad dolazila u kasnijim fazama treninga, posebno nakon teškog nošenja s problemima vezanim sa suočavanjem s prošlošću i izgradnjom mira (uglavnom se taj proces kretao od rezignacije pa i osećaja nemoći u nekim momentima, do motivacije i želje za ovakvim radom). Posebno nam je važna osvešćenost da izgradnja mira počinje od sebe i nekih malih koraka, a ne projekata, kako se to može često čuti...

Na ovim treninzima učestvovali su, između ostalih, i ljudi koji su imali neposredno i teško iskustvo rata i koji su bili/e spremni/e da to svoje iskustvo podele s drugima, kao na primer žene iz Udruženja porodica nestalih tokom ratova 1991-99, zatim ratni vojni invalidi, kao i drugi ljudi koji su mogli i imali potrebu da podele svoja bolna i potresna iskustva iz rata (npr. tridesetogodišnji mladić iz Bratunca, žena iz Konjica itd). Inače, dešava nam se da u grupama na treninzima postoji razumljiv otpor i strah da se govori o različitim percepcijama i odnosima prema sukobima i nasilju vezanim za rat i da je potrebno postepeno i u manjim količinama tu temu otvarati, što je na ovim treninzima ipak bilo drugačije. Važno je napomenuti da podela iskustava u grupu, ma kako bremenita bila, nekako zblizi i "pomera" ljude.

Ova povećana spremnost na razgovore o prošlosti verovatno je pridonelo i pozivno pismo gde se eksplisitno pominje tema suočavanje s prošlošću.

Na sva tri treninga u grupama je uglavnom postojala regionalna i etnička zastupljenost i uz to bitno prisustvo nacionalnih manjina koje svojim prisustvom i iznošenjem iskustava doprinose neposrednom osyještavanju postojećih diskriminacija i etničkog nasilja iz 90-tih. Nažalost, i dalje se dešava da nemamo dovoljno aplikacija npr. od Albanaca/Albanki iz Makedonije, Hrvata/Hrvatica iz Bosne i Hercegovine, Srba/Srpkinja iz Hrvatske itd.

Još jedna dodatna poteškoća u vezi s treninzima jeste otežano finansiranje. Naime, imamo utisak da treninzi nisu tako interesantni za finansiranje, tako da su nas i u ovih godinu dana podržali samo Švajcarsko ministarstvo vanjskih poslova i Savezno ministarstvo za međunarodnu saradnju i razvoj SR Nemačke (BMZ) od kojeg i dobijamo najveću pomoć za osnovne treninge.

Inače, planirali/e smo da održimo jedan trening više, međutim zbog slabog odziva prijavljenih (pogotovo iz nekih regija), odlučili/e smo da trening otkažemo. Prepostavljamo da je uzrok tome i nedovoljna vremenska distanca između dva treninga, tako da nam je važno da ubuduće to imamo na umu.

Međutim, i nakon održana samo tri treninga postoji potencijal za Napredni trening koji se održava u avgustu/kolovozu i oktobru/listopadu 2006. godine.

SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU

Trening za veterane

Bjelašnica, 26-31.05.2006.
Jahorina, 14-17.07.2006.

Četvrti CNA trening za učesnika ratova 1991-1999. održan je u dve faze, tokom juna i jula meseca ove godine.

Učestvovalo: deset veterana na prvoj, i dvanaest veterana na drugoj fazi programa.

Održavanju treninga prethodila je dosta duga promišljanja i odabira najadekvatnijeg pristupa radu sa ovom grupom učesnika. U tome su nam dosta pomogla kako naša sopstvena iskustva prikupljena tokom godina rada sa veteranim, tako i iskustva (dosta različita) retkih veteranskih udruga koje su započele sa samostalnim radom na planu izgradnje mira. U nameri da se što uspešnije pristupi udruženjima ratnih veteran, i da se u što je moguće većoj meri odgovori na stvarne (a ne samo željene, ili čak i zamišljene) potrebe ove populacije odlučeno je da se partnerstvo u organizovanju ovog treninga ponudi dvema veteranskim udrugama iz Vlasotinca/Vranja i Šibenika, što je bilo samo delimično realizovano, i to uglavnom u drugoj fazi treninga.

Ni ovoga puta nismo bili/e lišeni/e beskonačnog zvanja (da ne kažemo zivkanja) brojnih veteranskih udruženja iz trougla Srbija - Hrvatska - BiH, mnogobrojnih obećanja o dolascima (od kojih nekim čudom kasnije ne bi bivalo ništa) i još mnogobrojnih otkazivanja za koja su se razlozi kretali od opravdanih do krajnje fantastičnih. Sve to ne bi bilo toliko vredno pomena kada ne bi, sve zajedno, ukazivalo na jedan vrlo ozbiljan simptom koji obeležava odnos na relaciji veterani - mirovni aktivisti/kinje - a to je postojanje krajnjeg nepoverenja, pa i straha od onoga što je u dobrom delu naših naroda poznato kao «krajnje sumnjivo mešetarenje nevladinih organizacija i stranih sila», u šta, po toj slici sveta, spada i mirovni rad kakav CNA praktikuje već godinama. Najlakše bi u takvoj situaciji bilo etiketirati veteransku populaciju kao neupućenu, tvrdi itd., ali problem je mnogo kompleksniji i zadire u pitanja krivice, odgovornosti, traume, socijalne i društvene (ne)pravde, marginalizacije, manipulacije, ličnih i kolektivnih strahova i čega sve ne. Negde u toj kaši svakovrsnih nasilja i nepravdi, opipljivih i manje opipljivih razloga za postojanje pomenutog jaza našli/e smo motivaciju da produžimo ovaj rad sa učesnicima rata i da probamo da taj jaz, ako ne smanjimo onda barem učinimo transparentnim (i na taj način ga, makar i za trenutak, obesmislimo).

Može izgledati čudno što i posle punih pet godina rada sa ovom grupom, isti ciljevi se i dalje ističu kao prioritetni, ali na ovom mestu je potrebno naglasiti važnost realističnih i dostižnih ciljeva, kao i uspostavljanja prioriteta u onome što bismo hteli/e da postignemo. Pa ako je i ove 2006. godine situacija takva da se pre nego što se sa ovom populacijom snažnije zahvati u izgradnju mira, prvo potrebno zaustaviti *razgradnju* istog koja dolazi iz ovih grupa, hajde da se prvo pozabavimo time. Ako je jaz koji među nama postoji zasnovan na slikama i imidžima koje su kreirane bez imalo veze sa našim stvarnim željama i namerama, onda hajde da prvo dekonstruišemo te slike i taj jaz. A to ćemo najbolje učiniti ako sednemo i otvoreno razgovaramo međusobno.

Ovim treningom to je u dobroj meri postignuto, pa sa te tačke gledanja možemo reći da je vredelo. Sa druge strane, kao što to obično biva, jedan izazov rađa bar nekoliko novih, tako da nam predstoji još jedna faza «dumanja» kuda dalje sa ovim vidom treninga, te šta je to što mi možemo jedni drugima da ponudimo u cilju što intenzivnijeg uključivanja svih u rad na izgradnji mira i otvaranja prostora da se komuniciraju nove i mnogo kompleksnije stvari tipa, kakvo mi to društvo želimo i na kojim vrednostima bi ono trebalo da bude zasnovano? Ideja o otvorenoj komunikaciji na tu temu u kojoj bi bilo

moguće pronaći zajedničke tačke u ovom trenutku ostaje veliki izazov. A da ka njemu ipak vredi ići potvrđuje postojanje onih ljudi koji svojim životima i delanjem dokazuju da monolitna slika veterana (baš kao ni mirovnih aktivista/kinja) nije ni realna ni etična. Dokumentacija sa ovog programa je u procesu izrade, za sva dodatna obaveštenja o temama, metodologiji i sl. obratite se na cna.beograd@nenasilje.org ili cna.sarajevo@nenasilje.org

Treninzi sa mladima na temu «Suočavanje sa prošlošću»

I: Milići, 30.09 - 03.10; 09 - 12.12.2005.

II: Tuzla, 17 - 20.03.2006, Milići, 24 - 27.03.2006.

Krajem 2005. i početkom 2006. godine vodili smo četiri mala treninga na temu suočavanje s prošlošću. Prva dva su održana u saradnji i na inicijativu Omladinske organizacije »Odisej« iz Bratunca, dok su druga dva organizovana od strane sarajevskog ureda organizacije Nansen Dialogue Centar.

I: Treninzi u Milićima

Prvobitna ideja odnosila se na povezivanje mlađih iz Bratunca i Hadžića, dva mala bosanska gradića/varošice sa »teškom« istorijom i neobičnom međusobnom vezom. Naime, tokom rata su Hadžići, mesto nadomak Sarajeva, bili pod kontrolom Vojske RS da bi se nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma i tzv. reintegracije, srpsko stanovništvo kolektivno preselilo iz Hadžića u Bratunac, gradić na samoj granici sa Srbijom. Sve veze su prekinute, a mlađi u oba grada su odrasli »napajani« nacionalnom istorijom i narativima o drugima kao neprijateljima.

U procesu pripreme krug učesnika/ca se proširio na celu BiH, tako da su na dva treninga, osim mlađih iz pomenuta dva mesta, učestvovali još i mlađi iz: Bijeljine, Janje, Prijedoru, Sarajeva, Trebinja, Srebrenice, Tuzle, Milića itd.

Trenerski tim za prvi trening činili su Nedžad i Tamara iz CNA, zajedno sa koleginicom Ismirom Žilić iz Zenice, dok su drugi trening vodili/e Adnan i Tamara iz CNA uz podršku Nermina Karačića iz Sarajeva.

Svaki trening trajao je tri radna dana tokom kojih su tematizovana pitanja odnosa naših lokalnih sredina prema prošlosti; različite strategije odnosa prema nasilju iz prošlosti (poricanje; pravdanje; traganje za istinom itd.); tabui koje naše sredine imaju po ovim pitanjima; ko su to naši »nacionalni heroji« i kako ih doživljavaju ljudi iz drugih nacionalnih skupina itd.

Jedan od momenata koji je svakako obeležio prvi trening u Milićima bila je i poseta Memorijalnom centru Potocari koja je organizovana na inicijativu učesnika/ca.

Iako je mlađim ljudima iz tog područja bilo teško da razgovaraju o pitanjima krivice, odgovornosti, pravde, oprosta) veoma brzo su se diskusije rasplamsavale i sa kursa »nemamo mi mlađi veze sa tim« prelazilo se na vrlo otvorene i vrlo lične razmene. Najintenzivniji su razgovori, naravno, bili povezani sa pitanjem prirode i uzroka rata koji je vođen u BiH, kao i po pitanju budućnosti ove zemlje, što je samo pokazalo koliko je mlađima (i ne samo njima) nezgodno otrgnuti se od matrica koje im društvo i okolina

serviraju te zamisliti neki drugi pristup tim pitanjima osim po principu «Mi Srbi» ili «Mi Bošnjaci».

Još jednom nam je evidentna bila potreba da se u društvu radi na otvaranju mogućnosti da se na stvari vezane za rat i prošlost gleda i sa stanovišta nekih vrednosti univerzalnijih od «nacionalnih pitanja i interesa» posmatranih kroz dioptriju isključivosti i odsustva empatije prema patnji drugoga. Treninzi su i imali za cilj da bar malo začeprkaju po postojećim obrascima gledanja na rat i čini nam se da su ljudima koji su na njima učestvovali bili prva, a preko potrebna prilika da razgovaraju o bolnim stvarima s ljudima «s one strane».

Ova dva treninga su održana uz finansijsku podršku QPSW Sarajevo.

II: Treninzi u Tuzli i Milićima

Sarajevski ured organizacije Nansen Dialogue Centar pokrenuo je incijativu za organizovanje serije od sedam treninga na temu suočavanje sa prošlošću, sa grupama učesnika/ca iz Istočne Bosne, tačnije iz opština Srebrenica i Bratunac.

Četiri osobe iz CNA tima (Adnan, Milan, Nedžad i Tamara) učestvuju u ovom programu dajući svoj doprinos «trenerskom delu» posla kroz pripremu i sprovodenje radionica.

Ideja je bila da se radi paralelno i kontinuirano sa dve različite grupe učesnika/ca koje bi kroz tri faze (po tri različita treninga) prošle kroz edukativni program na teme suočavanje sa prošlošću, lična i kolektivna odgovornost i izgradnja mira. Planirano je da program traje kontinuirano tokom većeg dela 2006. godine, i do sada su održana dva treninga koja su poslužila kao uvod u temu i sticanje osnovne senzibilizacije za pitanja nasilja, izgradnje mira i suočavanja sa prošlošću.

Osnovno očekivanje od ove serije treninga jeste da se, pored zadovoljavajućeg stepena senzibilizacije i osveštavanja po pitanju šta je uopšte suočavanje sa prošlošću i zašto je važno raditi na njemu, učesnici/e potaknu da i sami preduzimaju konkretnije korake na ovom polju, te da od potencijalnih «podržavaoca» ovih procesa postanu i njegovi aktivni nosioci/nositeljke. Taj cilj jeste veliki izazov zbog brojnih otežavajućih okolnosti sa kojima su svakodnevno suočeni ljudi koji rade na temi suočavanja sa prošlošću - težina teme mlade ljudi odvraća od rada na tom polju, a na još ozbiljniji način ih od toga odvraća odnos njihovih sredina prema ovim pitanjima kroz koji često «čitamo» spremnost na svakojake pritiske i nasilja koja su usmerena ka ljudima koji se drznu dirnuti u neke zacementirane odnose i stavove o svemu što se tokom rata u BiH 92-95. zaista događalo. Život mlađih (i ostalih) u opština Srebrenica i Bratunac sa sobom nosi retko izgovorene ali u praksi sveprisutne obrasce odnosa prema «onima drugima» koji se ogledaju u međusobnom ignorisanju, nekomuniciranju i izbegavanju što svoju podlogu pronači u obostranom doživljaju sebe danas kao žrtve onih drugih. Očigledan je strah od konfrontiranja sa sopstvenom zajednicom kao i potreba za podrškom i među «svojima» i onima «drugima» kada se govori o iskoraku iz ustaljenog miljea sadašnjih odnosa.

Iako je neka vrsta «težine» bila prisutna na radionicama, ohrabruje proces spoznavanja na koji smo naišli kod učesnika/ca da drugog puta ili izbora osim saradnje i suočavanja sa prošlošću nema.

U kojoj meri će cilj o aktivnijem uključivanju mlađih u ovu problematiku biti ostvaren videćemo po završetku celokupnog programa, no i sama činjenica da je u realizaciju ovih treninga osim NDC-a (kao organizatora) i CNA (kao trenerske podrške) uključeno još nekoliko organizacija mlađih iz ovog regiona («Odisej» iz Bratunca je najizrazitiji primer) govori da nade ima. Kako za intenzivniji i vidljiviji rad, tako i za međusobnu saradnju različitih organizacija koja je često deklarativno jako hvaljena, a u praksi slabo realizovana.

Druga dva treninga s istim grupama učesnika/ca biće održana krajem septembra.

Smatramo jako važnim i osećamo se motivisanim da podržimo, onoliko koliko smo u mogućnosti, svaku inicijativu koja iskreno teži afirmisanju nekog drugačijeg pristupa i koja nastoji da mlade učini istinskim akterima ovih procesa, umesto da ih gura u poziciju volonterskih nacionalnih radnika/ca, koji «moraju biti apolitični» i «nemaju sa svim tim nikakve veze».

DOKUMENTARNI FILMOVI

Promocije filmova "Tragovi" i "Ne može da traje večno"

"Tragovi" su prikazani na TVBH (i reprizirani), te na RTRS (TV Republike Srpske) u udarnim terminima i izazvali su brojne reakcije, mahom pozitivne, ali i one druge u kojima se osuđuje kritikovanje sopstvene strane. Film je prikazan i na RTS-u posle dužeg vremena (trebalo je dosta vremena da uredništvo odluči da ga prikaže, a onda da to i sprovede), i to u nešto modifikovanoj verziji.

U Splitu je krajem februara/veljače održana promocija filma TRAGOVI, što ujedno beše i prvo javno prikazivanje tog dokumentarnog filma u Hrvatskoj.

Usled straha jednog od protagonistova filma a ujedno i organizatora ove promocije, da bi ovaj događaj mogao privući radikalne i na nasilje spremne nacionaliste, pozivi su bili upućivani kroz mrežu ličnih kontakata a izbegnuto je oglašavanje u medijima. Odziv je bio slab, nekih 25-30 ljudi došlo je u kino Zlatna vrata da pogleda film i porazgovara sa dvojicom protagonistova i autorom. Shodno načinu pozivanja, podrška prisutnih filmu je bila vrlo očigledna, a prisustvo nekoliko novinara koji su objavili izveštaje sa promocije je učinila da barem nešto više ljudi naknadno sazna o celom događaju.

U februaru/veljači su najpre u sarajevskom Mediacentru a potom i u beogradskom Centru za kulturnu dekontaminaciju održane premijere filma "Ne može da traje večno". Film tematizuje odnos Bošnjaka-inja i Srba-kinja 10 godina po završetku rata, otkrivajući postojeće predrasude, strahove i nade ljudi iz raznih delova Srbije i Bosne i Hercegovine. Na projekciju u Sarajevu je došlo oko 70 ljudi na koje je sudeći po reakcijama film ostavio jak utisak, pa je i diskusija koja je usledila trajala preko sat vremena. Zanimljivo je da je najviše osvrta u diskusiji bilo na izjavu jedne žene Srpske koja je većini prisutnih zasmetala zbog svog nacionalističkog prizvuka. Sve zajedno ostao nam je osećaj zadovoljstva zbog urađenog i čini nam se da je film pun pogodak i da može biti katalizator konstruktivne diskusije o odgovornosti spram prošlosti i sadašnjosti.

Beogradska promocija istog filma je bila slabo posećena, tek nekih 30-ak ljudi je bilo prisutno u ledenoj sali CZKDa. Iako se i ovde prisutnima film jako dopao, ostaje jasan osećaj nezadovoljstva zbog slabe posete.

Sigurno je da bi se uz veću reklamu (pored oglasa u dnevnim novinama i banera na vrlo posećenom websiteu "Vesti B92") mogla ostvariti veća poseta, ali bi se na takvu reklamu moralo potrošiti nekoliko hiljada evra što se čini sumanutom investicijom za premijeru jednog dokumentarnog filma. Ako na promociju naše knjige u Gnjilanu ili u Podgorici dođe preko 100 ljudi, a na promociji filma u dvomilionskom Beogradu se pojavi 30-oro ljudi, onda je jasno da u Beogradu više ne treba praviti javne promocije, već prepustiti film TV stanicama koje omogućuju širokom gledalištu da ga pogledaju ako to žele. Vrlo je verovatno da bi ovakvi događaji bili posećeni u manjim sredinama i da bi u tim uslovima bilo i lakše inicirati diskusiju iz koje bi se dalo sagledati kakav utisak film ostavlja na gledaoce.

O novim filmovima

"Svi bi rado bacili kamen"

Svi bi rado bacili kamen, a niko ne bi sagledao kolika je sopstvena krivica u svemu tome - to su reči hrvatskog branitelja koje se čuju u dokumentarnom filmu koji tematizuje odnos ljudi hrvatskog i srpskog identiteta. Ovo je drugi film u seriji «simuliranih dijaloga» ljudi sa različitim strana koji za sada nije imao javnu premijeru, ali je u radnoj verziji bio

prikazan i na seminaru za učesnike rata kao i brojnim prijateljima koji su svojim viđenjima pomogli oblikovanju finalne verzije filma.

Prve reakcije nam govore da smo uspeli u nameri da napravimo film koji bi ljudi potakao na razmišljanje za odgovornost u odnosu spram prošlosti i odrazima na sadašnjost, tj odgovornom društvenom delovanju danas i radi poštenog odnosa spram prošlosti, ali i radi prevencije nasilja u budućnosti. U filmu govore ljudi koji su izgubili bliske osobe, koji su bili proterani iz svojih kuća pa se vratili i oni koji se nisu vratili, oni koji su osetili nasilje usled pritiska da biraju između porekla svojih roditelja, da se svrstaju na čijoj su strani, oni koji su se u ratu borili sa puškom, mlađi muzičari, učiteljica, jedna ministarka, hrabri obični ljudi.

Film će svoju premijeru imati tokom jeseni u nizu javnih projekcija u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a potom će biti ponuđen TV stanicama.

Snima se novi, nije za džabe

I produkcija trećeg u seriji filmova «simuliranih dijaloga», sa temom hrvatsko-bošnjačkog odnosa, je započela u junu ove godine. Snimili smo oko 20 intervjuva dosad, od toga nekoliko njih sa Hrvatima izbeglicama iz Bosne koji sada žive u dalmatinskom zaleđu, kraju koji je do pre desetak godina većinski bio naseljen srpskim stanovništvom koje se uglavnom nije vratilo svojim kućama. Suprotno raširenim stereotipnim slikama kako su bosanski Hrvati koji su sada naseljenici u Hrvatskoj vrlo zatvoreni i nepoverljivi spram drugih zajednica, naše iskustvo je bilo takvo da smo primljeni otvorenih ruku i bili svedocima teškog života kakav većina ljudi tamo danas vodi. Tugu i nostalгију za rodnim krajem ti ljudi nose u sebi kao i svi drugi koje je zadesila slična sudska.

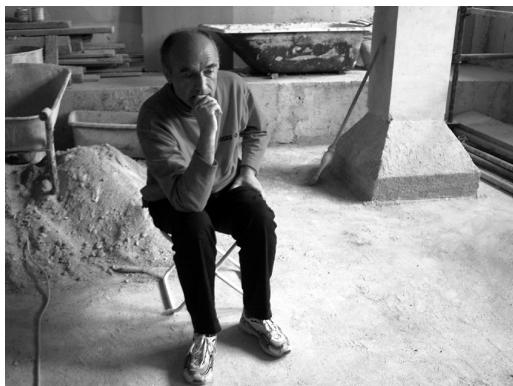
U Bosni smo snimili većinu intervjuva sa ljudima iz obe zajednice. Veliku muku smo osetili kod ljudi iz Mostara koji žive u sredini i kojih se naizgled malo toga promenilo od vremena rata, ogromna etnička distanca, nepoverenje, odsustvo komunikacije, strah.

Slično osećaju koji smo osetili praveći i prethodne filmove javlja se želja da se nekako ti ljudi povežu, dovedu do toga da saslušaju i oseće bol onih drugih, da prepoznačaju zajedničku nesreću i nađu zajedničku budućnost. Čuli smo puno predrasuda, puno stvari o «onim drugima» je bilo izgovarano u trenutku kada bi se kamere isključile, a gledajući muku tih ljudi nije bilo prostora izreći ikakvu osudu, najviše upitati zašto to tako misle.

Ekipa nas troje koji smo putovali, sretali ljudе i sa njima razgovarali i snimali ih, se

poprilično umorila od svega, umor koji nije samo fizički umor već zasićenje mukom. Bilo nam je teško, ali verujem da je bilo vredno.

Ono što nam je bio ogroman poticaj su susreti sa mnogim ljudima koji su sticajem okolnosti gledali naš film Tragovi koji se prikazivao u BiH na TVu u 3 navrata i koji su povezali da bi mi mogli biti ti koji su ga pravili. Dobijali smo velike pohvale i zahvalnost što se to tako pošteno napravilo i bili smo mnogo srećni zbog toga. Pa da, izgleda da stvarno nije za džabe.

PUBLIKACIJE

Priručnik „Nenasilje?” za rad s odraslima iz nenasilne razrade konflikata preveden na mađarski jezik - "Erőszakmentesség?"

Izdat novembra 2005. godine

Do 2005. godine, Priručnik "Nenasilje?" smo izdali na srpsko-hrvatsko-bosanskom (2000), makedonskom (2001), albanskom (2002), a sada se možemo pohvaliti da se on može naći i na mađarskom jeziku. Za ovim izdanjem, originalnog naziva "Erőszakmentesség?", postoji veliko interesovanje kojem se zaista nismo nadali u tolikoj meri.

Do prevoda je došlo na inicijativu organizacije Radionica Zenit (Zenith Műhely) iz Subotice, tako da smo ceo proces organizovali u saradnji s njima, a Berghof Stiftung je finansijski podržao ovu ideju.

Ovog puta smo prvi put organizovali promociju/prezentaciju Priručnika i, što je još važnije, slali smo ga osnovnim i srednjim školama po Vojvodini (gde je u upotrebi mađarski jezik). Odaziv na promocije je bio dosta slab, ali što je važno, došli su ljudi iz prosvete i iz medija, a to nam i jeste bila glavna ciljna grupa. Promocije su održane u tri vojvođanska grada - Subotici, Novom Sadu i Bečeju, gde je postojalo veliko interesovanje za Priručnik na mađarskom, ali i za Priručnik na shb jezicima.

Prilikom slanja Priručnika osnovnim i srednjim školama, imali smo odličan odaziv: ljudi iz škola su nam se javljali, pitali da li mogu da dobiju još koji primerak na mađarskom i na shb jeziku, zahvaljivali se što smo im poslali, govorili koliko im je to dragoceno za njihov rad i slično.

Od ljudi iz prosvete koji predaju građansko vaspitanje smo posebno dobili afirmativni fidbek o Priručniku. Naime, oni u okviru ovog predmeta obrađuju temu nenasilja o kojoj nema neke literature koja je dostupna, ni na shb jeziku, a kamoli na mađarskom. Javio nam se i pedagog jedne srednje škole u Vojvodini i rekao da smo ga podstakli da nenasilje, u okviru građanskog vaspitanja, ne obrađuje samo jedan kvartal nego čitavo polugodište! A on nije usamljen slučaj.

Imamo utisak da smo ovim promocijama i slanjem Priručnika školama, promovisali ne samo sam Priručnik nego uopšte rad na izgradnji mira koji bi i trebalo da bude mnogo vidljiviji u javnosti što se ovog puta i učinilo, a posebno je bitan u okolnostima u kojima se nalazi Vojvodina.

Ovaj Priručnik na mađarskom nam je dragoceno iskustvo. Drago nam je što je inicijativa za prevođenje potekla od neke druge, lokalne organizacije, u ovom slučaju, od Radionice Zenith Műhely iz Subotice s kojom smo imali dobar osećaj saradnje i razumevanja; taj osećaj se razvijao sve više kako je naša saradnja tekla. Sem toga, novo nam je da takvu publikaciju predstavimo javnosti i školama, kao i njihove reakcije. Zaista, dobili smo puno

podrške našem radu što nam baš znači. I najzad, kad postoji ovakva zainteresovanost za mirovni rad, postoji narađenja da se ipak ružni mogući scenario ne može desiti u Vojvodini, odnosno da život u stalnoj napetosti, nedostatak svakodnevne komunikacije među ljudima različitih etničkih identiteta, podložnost političkim manipulacijama na nacionalnoj osnovi, preseljenja stanovništva u krajeve gde su većina itd. neće biti deo vojvođanske svakodnevice.

Knjiga "Ne može meni bit dobro, ako je mom susjedu loše"

Izdata januara 2006.

Knjiga «Ne može meni bit dobro, ako je mom susjedu loše» je, da podsetimo, zbirka intervju s ljudima širom bivše Jugoslavije, ljudima različitih profila: različitih, godina, profesija, pola, etničke pripadnosti. Oni govore o prošlosti, sagledavaju sadašnjost i dele svoje nade, strelje i želje za budućnost. Knjiga je objavljena na više jezika - na srpskom/hrvatskom/bosanskom, makedonskom i albanskom.

Od kraja januara do sredine februara održano je šest promocija knjige: u Skoplju, Sarajevu, Beogradu, Podgorici, Osijeku i Gnjilanu. Promocije u Beogradu i Sarajevu smo organizovali/e mi, a u ostalim gradovima naši saradnici i saradnice.

Promociju knjige u Skoplju organizovala je *Prva dečija ambasada "Međaši"*, na kojoj je, pored nas, knjigu predstavljao profesor Ferid Muhić. Bilo je prisutno četrdesetak ljudi, uglavnom iz nevladinih organizacija, ali i iz medija i prosvete. Vest su preneli brojni mediji.

Na sarajevskoj promociji nije bilo mnogo ljudi, svega petnaestak, ali nas je iznenadila velika zainteresiranost novinara/ki iz različitih medija. Prilog s promocije objavljen je na dvijema državnim televizijama BHT1 i FTV-u, kao i u nekoliko najčitanijih dnevnih listova. Knjigu su predstavljali naš kolega Adnan Hasanbegović, naša priateljica i suradnica Anita Grabner iz Gornjeg Vakufa-Uskoplja koja je i jedna od intervjuerki, te sarajevski književnik i novinar Ivan Lovrenović. Osim o knjizi inspirativna je bila i priča o bosanskohercegovačkom kontekstu kao i o samom smislu pomirenja za ovaj naš region.

I pored toga što smo u Beogradu očekivali jako malo ljudi (uglavnom samo nama poznate i bliske) i nezainteresovanost, ispostavilo se da je na samo promociju došlo četrdesetak ljudi, od toga desetak njih iz medija. Knjigu su, pored nas, predstavljale Vera Marković, psihološkinja i političarka iz Beograda, i Borka Pavicević, direktorka Centra za kulturnu dekontaminaciju. Iznenadio nas je poziv sa RTS-ove "Beogradske hronike" da gostujemo i najavimo promociju. Što se štampanih medija tiče, koliko znamo članak o knjizi je izašao samo u dnevnom listu "Danas", što nas ne čudi.

Promocija u Podgorici je bila pravi bum, potpuno neočekivano, jednim delom i zbog odlične organizacije grupe mirovnih aktivista/kinja iz Crne Gore, a posebno Lidije Zeković. Na promociji su pored organizatora govorili Rifat Rastoder, podpredsednik Skupštine Crne Gore i Ivana Gajović, predstavnica Nansen dijalog centra. Sala narodne biblioteke je bila prepuna, između 90 i 100 ljudi vrlo različitih profila, od nevladinih organizacija, preko "zvaničnika", medija, umetnika, itd. Vest je prenala TV CG, a u skoro svim dnevnim novinama je objavljen članak. U crnogorskom listu "Republika" su objavljeni intervju iz knjige u okviru njihovog feljtona.

Promociju u Osijeku je organizovao *Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek* (CZMOS). Na promociji su govorili profesor Ladislav Bognar i Velibor Zirojević iz CZMOS. Profesor Bognar, kako je sam rekao, je bio vrlo inspirisan knjigom, pa je pripremio Power Point prezentaciju, veoma slikovitu i poticajnu. Ova promocija je, nažalost, bila najslabije posećena. Mozda je zbog toga razgovor s publikom više ličio na radionicu u toploj atmosferi. Bar zbog tih ljudi koji su došli, i kojima je to mnogo značilo, nije nam žao što smo je organizovali.

Sala hotela "Kristal" u Gnjilanu je bila prepuna. Osamdesetak stolica je bilo zauzeto i još je dosta ljudi stajalo. Ovu promociju je organizovala *Akcija protiv nasilja i za izgradnju mira iz Gnjilana (Aksioni Kundër Dhunës dhe Ndërtimi i Paqës, ANP)*. Na promociji su pored nas govorili g. Adem Demaci i naš prijatelj i saradnik Gazmend Murseli iz ANP. Naš prijatelj Nexhat Ismaili je simultano prevodio. Promocija knjige se pretvorila u razgovor s publikom koji je trajao preko dva i po sata i veliki broj ljudi je i nakon toga htio da nastavi razgovor.

Gde se knjiga može naći

Beograd: beogradski ured Centra za nenasilnu akciju (cna.beograd@nenasilje.org)

Sarajevo: sarajevski ured Centra za nenasilnu akciju (cna.sarajevo@nenasilje.org)

Skoplje: Prva dečija ambasada Međaši (gordanaz@childrensembassy.org.mk)

Gnjilane: ANP (anp_kos@yahoo.com)

Osijek: CZMOS (katarina.kruhonja@os.htnet.hr)

Podgorica: obratiti se Lidiji Zeković (lzekovic@gmail.com)

Ukoliko su knjige na navedenim "distributerskim" adresama već razdeljene, pokušajte je pronaći u glavnim bibliotekama u navedenim mestima, a vrlo je moguće da su naši saradnici i saradnice već stigli da isporuče knjige i u drugim bibliotekama u većim mestima u zemlji. U Srbiji bi trebalo da je knjiga već stigla u glavne biblioteke u sledećim mestima: Aranđelovac, Aleksandrovac, Bačka Topola, Zemun, Bečeј, Bor, Bujanovac, Valjevo, Vranje, Vrbas, Vršac, Gornji Milanovac, Zaječar, Zrenjanin, Indija, Jagodina, Kikinda, Kragujevac, Kraljevo, Kruševac, Leskovac, Ljig, Medveđa, Negotin, Niš, Novi Pazar, Novi Sad, Pančevo, Pirot, Požarevac, Preševac, Priboj, Prijepolje, Prokuplje, Raška, Sjenica, Smederevo, Sombor, Sremska Mitrovica, Subotica, Užice, Čačak, Šabac, Šid i još u nekim mestima.

Ukoliko u biblioteci u vašem mestu nema te knjige, a smatrate da bi trebalo, odnosno da bi ona tu imala svoje čitaocе, javite nam da je prosledimo (dok još nisu sve razdeljene).

Rad na publikaciji «Promišljanja i iskustva na polju izgradnje mira» desetak godina posle rata

Kako smo objavili u prošlom tromesečnom izveštaju, u februaru ove godine započeo je rad na realizaciji jedne naše, poprilično "stare" ideje o publikaciji koja bi bila zbir različitih aktivističkih i istraživačkih iskustava na polju izgradnje mira u regionu bivše Jugoslavije.

Treba dodati da smo u takvoj nameri podržani/e od strane mnogih naših kolega/koleginica iz regije bivše Jugoslavije. U ovom trenutku u toku je faza nastajanja članaka koji će činiti okosnicu knjige. Proces prikupljanja tekstova je sporiji nego što smo planirali/e.

Da podsetimo, odabrane krovne teme su: mirovno obrazovanje; suočavanje sa prošlošću i izgradnja mira; nenasilje; aktivizam; civilno društvo; demilitarizacija; polno/rodna ravnopravnost i izgradnja mira; nacionalizam; (ne)vidljivost mirovnog rada itd.

O stvarnim dometima ove knjige, kao i o meri u kojoj dobijeni "produkt" odgovara početnoj ideji, moći ćemo da pišemo i razgovaramo za nekoliko meseci, no vredno je još jednom napomenuti da postoji zamisao/želja/težnja da ova knjiga doprinese afirmaciji mirovnog rada *kao takvog* i istovremeno kritičkom sagledavanju strategija, pristupa i pozicija koje odabiremo dok se bavimo tim istim radom.

Planirano je da knjiga izade iz štampe u proleće 2007. godine.

Ovde objavljujemo premijerno uvodni deo teksta Paula Stubbsa.

Civilno društvo ili *Ubleha?*: razmišljanja o fleksibilnim konceptima, metanevladinim organizacijama i novoj socijalnoj energiji u postjugoslovenskom prostoru

'Gоворити у име других значи најпре уцуткати јне у чие име говоримо'¹

Čarobna panacea ili carevo novo odelo?

Danas izgleda da, na postjugoslovenskom prostoru, možda konačno možemo da razgovaramo o konceptu 'civilnog društva' na više kritičniji, posle više od decenije nekritične upotrebe tog termina tokom koje je on postao sinoniman sa svime što je puno vrlina, progresivno, demokratsko i pravedno. Za to postoje neki specifični, provincijalni razlozi, naročito mogućnosti koje su se otvorile kroz poratnu diskurzivnu problematiku u kojoj su tvrdnje o 'magičnim' svojstvima civilnog društva kao panaceje izgubile kako svoju stratešku važnost, tako i ideološku aktuelnost. U globalnom kontekstu, uspon onoga što će, za potrebe sažetosti, nazvati 'kritičkim globalizacijskim pokretom' ponekad je, u nekim inkarnacijama, polagao pravo na bivanje prekursorom smislenog 'globalnog civilnog društva', iako se češće događalo da se taj koncept odbacuje kao nedovoljno radikalni. Nadalje, taj pokret je bio otvoreno skeptičan prema simboličnim konsultacijama sa takozvanim 'zainteresovanim stranama civilnog društva' koje su moćne nadnacionalne agencije, kakva je Svetska banka, sve više prigrlijivale, a koje su, u najboljem slučaju, delovale kao ne sasvim zdušni odgovor na dugoročnu legitimacijsku krizu s kojom su se suočavale.

Za mene je koncept 'civilnog društva' uvek delovao najinteresantnije, iako i najproblematičnije, na tački susretanja ili 'kontakt zoni'² između specifičnog, u ovom slučaju postjugoslovenskog, prostora i globalnog. Ova kontakt zona je veoma visokog naboja upravo zbog toga što posredi nije bio jednostavan slučaj uvoženja nekog koncepta sa svemoćnog Zapada u neki prazan prostor, iako je, povremeno, možda tako izgledalo. Pamtiću radionice iz kasnih devedesetih na kojima su neki članovi i članice NVO otkrivali da se prvi put susreću s tim konceptom u jezicima i praksama ove ili one internacionalne agencije za pomoć. To je pre klasični slučaj skupa prevodilačkih praksi u kojima se termin kreće, često na kompleksne, neočekivane načine, preko raznih mesta, prostora, veličina i nivoa.³ U ovom procesu, agenti i agencije su od vitalne važnosti za transformisanje 'sirovog' ili 'bezličnog' koncepta u skup smislenih i manje-više moćnih uputstava za politike, projektne nacrte i tehnologije implementacije. Možda još važnije od toga, javlja se jedna nova grupa posrednika i posrednica, mešetara i mešetarki ili, u ne samo doslovnom značenju termina, prevodilaca i prevoditeljki, zadobijajući moć i uticaj kroz svoju sposobnost da rade preko i između jezika, konteksta, mesta, nivoa i agencija.

Ovde bih želeo da se pozabavim jednim delom kompleksnosti korišćenja termina 'civilno društvo' na postjugoslovenskom prostoru. Naročito želim da istražim nešto od ironije koja postoji u transnacionalnom kretanju koncepta u, i iz tog prostora, tokom vremena. Takođe, hoću i da se dotaknem i da pokušam da doprem izvan tog do sad već dobro poznatog problema suođenja civilnog društva na nevladine organizacije, i to kroz istraživanje uloga koje nose neke od metanevladinih organizacija koje su se javile u postjugoslovenskom kontekstu. Na kraju, želim da skiciram neke od preduslova za ponovno oživljenu javnu sferu u smislu novih oblika socijalne energije.

(...)

¹ Callon, M. (1986) 'Some Elements of a Sociology of Translation' u Law, J. (ur.) *Power, Action and Belief: a new sociology of knowledge*. London: Routledge, str. 216.

² Kontakt zone uključuju 'prostorno i vremensko kopriskustvo subjekata koji su prethodno bili razdvojeni geografskim i istorijskim disjunkcijama i čije se putanje sada susreću', Pratt, M. L. (1992) *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. London: Routledge, strana 6.

³ Ovde koristim concept 'prevoda' zasnovan na radu Noemi Lendvai, v. Lendvai, N. Lendvai, N. (2005) 'Remaking European Governance: transition, accession and integration.' U Newman, J. (ur.) (2005) *Remaking Governance: Peoples, politics and the public sphere*. Bristol, The Policy Press, i onako kako ga je razvio John Clarke, v. Clarke, J. (2005) 'What's culture got to do with it?', rad predstavljen na seminaru 'Anthropological approaches to studying welfare', Aarhus, Denmark, November.

OSTALE AKTIVNOSTI

Radionica u Wustrowu

Njemačka 24 - 31.10.2005.

Razmijena iskustava, učenje od drugih i prilika za samorefleksiju su nešto što skoro uvijek prati susrete mirovnih aktivista/kinja koji rade na izgradnji mira u različitim dijelovima svijeta. Ovakvu priliku su dvoje ljudi iz CNA tima imali tokom radionice koja je održana od 24. do 31. oktobra u Wustrowu u organizaciji Kurve. Radili smo sa ljudima iz Njemačke, Francuske, Palestine, Istočnog Timora i Makedonije.

Upoznajući kontekste postkonfliktnih društava kroz rad sa «strancima» koji rade na izgradnji mira, ali i «lokalnim» mirovnjacima/kinjama imali smo mogućnost da kroz paralele sa našim kontekstom i našim iskustvima preispitamo neke naše pristupe, razmišljamo o drugim i drugačijim mogućnostima rada na izgradnji mira i da ponudimo drugima naše «naučene lekcije».

Uz sve ovo ovaj susret nas je motivisao na još jedan pomalo neobičan način. Bez namjere da budemo i najmanje ciničani, rekli bi da je «izlazak» iz naše svakodnevice i spoznaja da u našem postratnom okruženju i nije najgore na svijetu doprinio tome da se uz ono konstantno «mora se» pojavi i ono poticajno «ma, može se!».

Trening u Bielefeldu, Nemačka

20-30.04.2006.

Okupljanje mirovnih aktivista/kinja iz Njemačke, Turske, Rusije, Srbije i BiH koji se bave različitim programima mirovne edukacije organizovano je u Bielefeldu na inicijativu nemačke organizacije Umbruch (Bildungswerk für Friedenspolitik und gewaltfreie Veränderung) iz Dortmund-a. Na treningu su, ispred CNA, učestvovali Ivana (CNA Beograd) i Tamara (CNA Sarajevo).

Osnovna ideja bila je da se na jednom mestu okupe ljudi koji se sa različitim grupama i koristeći različite pristupe bave mirovnim obrazovanjem, te da se taj susret iskoristi za razmenu o metodama, pristupima, vrednostima kojima se vodimo u našem radu.

Neko bi pomislio da kada je grupa sastavljena od 18 vrlo iskusnih aktivista/kinja to mora značiti da će proces teći glatko i da će prioriteti na kojima se želi raditi biti lako postavljeni. To, međutim, ovoga puta nije bio slučaj tako da smo ovim susretom dobili priliku da, osim razmene, vežbamo i naše veštine konstruktivne komunikacije, donošenja odluka i nošenja sa ponekad stvarno zamornom grupnom dinamikom. Određena nejasnoća o samoj suštini ovog skupa i ponekad nevešto balansiranje između težnje da ovo bude prostor za razmenu i podršku i postavke koja je dosta ličila na neku ranu fazu treninga za trenere/ice gde se vežba kako se donose odluke, prilično su nas umorili i oduzeli dosta dragocenog vremena. No, i pored toga, bilo je prostora za sticanje uvida o različitostima društvenih konteksta i shodno tome različitim strategijama koje odabiremo u našem radu.

«Šarenilo» grupe i raznovrsnost fokusnih tačaka doprinelo je da se zbilja otvorí jedan širok prostor u kome postoji velika mogućnost da će naći materijal za refleksiju i samorefleksiju, da će biti tematizovana pitanja koja vas «žuljavu» i da će se naći dosta energije i inspiracije da se «gura» i dalje.

No, kao što je i ovo iskustvo pokazalo nema zemlje ni društva koje mogu mirne duše reći da nemaju potrebe za nekom vrstom mirovnog aktivizma i javnog delovanja i reagovanja protiv nasilja (diskriminacije manjina, policijskog nasilja, državnih «dilova» na štetu ljudi i prirode itd.), kao što nema ni aktivista/kinja koji nemaju šta da nauče iz iskustava drugih ljudi i društava (pitanje spremnosti i želje da se uči je druga tema). Videti kako se ljudi iz Njemačke odnose prema prošlosti ili kako mirovne grupe iz Turske iznalaze načine da reaguju i da se nose sa militarizmom koji prožima sve sfere društva bilo je dosta značajno za nas a nadamo se da smo svojim učešćem i doprinosom uspele ne samo da dočaramo kontekst u kome mi radimo, već i da ljudi inspirišemo i pokrenemo ka novim idejama i inicijativama vezanim za temu suočavanje sa prošlošću.

«Arhitektura mira» mirovna konferencija u Novom Sadu, 09 -13.11.2005.

Na Univerzitetu u Novom Sadu održana je konferencija posvećena iskustvima rata i mogućnostima izgradnje trajnog mira u sklopu susreta studenata psihologije iz bivše Jugoslavije. Organizatori skupa su Klub studenata psihologije «traNSfer» i Centar za ratnu traumu, obe iz Novog Sada koji su pozvali članove/ce CNA tima da u okviru konferencije održe jednodnevnu radionicu na temu «nasilje i izgradnja mira».

Koncept konferencije bio je osmišljen kao niz predavanja, radionica i tribina sa različitim temama povezanim sa kontekstom izgradnje mira i psihosocijalnih procesa i pojava. Na radionici koju su vodili Tamara Šmidling i Adnan Hasanbegović iz CNA je učestvovalo petnaestak ljudi iz regije i bilo je dosta inspirativno diskutirati o temama nasilja i izgradnje mira i problemima vezanim za pojave nacionalizma, zločina, diskriminacije i sl. Učesnici/ce su svojim osvrta istakli da im je radionica bila osnažujuća i da ih je potakla na temeljitiće promišljanje o aktivizmu i izgradnji mira

Pored te aktivnosti formalno učešće smo imali i u sklopu upriličene tribine sa temom *doprinos veterana rata u izgradnji mira*. Gosti konferencije su imali priliku pogledati dokumentarni film «Tragovi» u produkciji CNA, o veteranima rata, nakon kojeg je bila otvorena diskusija o filmu i razgovor sa protagonistima filma Markom Martinićem, Nerminom Karačićem i Novicom Kostićem.

Važnost ovog događaja pored ostalog ogleda se u tome što neposredno povezuje akademsku sredinu sa ljudima, temama i aktivnostima vezanim za izgradnju mira što nije uobičajeno na sličnim susretima u regiji. Ovaj susret daje dobar primjer i ukazuje na važnost angažmana studenata i profesora na polju mirovnog rada i povezivanja teorijskih sadržaja i direktnih društvenih aktivnosti.

Više detalja o ovom događaju može se naći kod organizatora: Klub studenata psihologije «traNSfer» - www.transfer.org.yu i Centra za ratnu traumu - www.wartrauma.org.yu.

16 dana aktivizma

Sarajevo, 25.11 - 10.12.2005

Fondacija Cure, CNA, Prigovor savjesti, Udruženje Q, ACIPS, QPSW...

16 dana aktivizma protiv rodnog/polnog nasilja je globalna, međunarodna kampanja koja se odvija svake godine u periodu između 25. novembra (međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama) i 10. decembra (međunarodnog dana ljudskih prava).

Ove godine smo se po prvi put aktivno uključili u organizaciju 16 dana aktivizma u Sarajevu, zajedno sa još hrgom organizacija, neformalnih grupa i pojedinaca/ki iz Sarajeva (i šire) sa kojima nas je povezala aktivistička svest i želja da se ulice i prostori ovog grada malo prodrmaju i da se uzburka uspavana i apatična svest i savest građana/ki.

Tokom 16 dana sprovedene su razne ulične akcije, performansi, koncerti, radionice, predstave, tribine, medijska gostovanja itd. koje su kao osnovni cilj imale skretanje pažnje javnosti na probleme nasilja nad ženama, decom, manjinama, siromašnima ...

Organizovana sa minimumom (bukvalno) finansijskih sredstava, velikom količinom entuzijazma i želje da se malo pravi «buka» oko stvari koje se inače ignorisu i prečutkuju, ponekad sa manjom organizovanosti, koordinacije i jasne vizije o tome šta se želi/može postići - ova višednevna akcija je postigla da *aktivizam* u Sarajevu postane dnevno prisutan, vidljiv i glasan. Bio on i nesavršen, često stihijski, prepušten trenutnoj inspiraciji pojedinaca/ki - i dalje je preko potreban ovom društvu umornom od nedostatka energije da se *reaguje* na bilo šta (osim ako pod reagovanjem ne podrazumevamo gundanje ispred televizora).

Seminar: Drugi - od patrijarhalnog konstrukta do alternativne politike

Banja Vrujci, 14-18.04.2006.

Queeria - Centar za promociju kulture nenasilja i ravnopravnosti u saradnji sa Ženama u crnom je organizovala ovaj četvorednevni seminar za aktiviste/kinje nevladinih organizacija i političkih partija iz Srbije. Na seminaru su tematizovani identiteti, nasilje, militarizam, homofobija i alternativna politika, a sa ciljem doprinosa promeni sistema vrednosti i

urušavanju militarizma i patrijarhalnih konstrukcija. Dodatni ciljevi organizatora bili su povezivanje ljudi aktivnih u različitim lokalnim sredinama u Srbiji i izgradnja kapaciteta za potencijalnu saradnju. U trenerskom timu bili su Boban Stojanović, Ksenija Forca i Predrag Azdejković iz Queerie, dok je gošća trenerica bila Ivana Franović iz CNA.

Interesantno je da je grupa učesnika/ca (mahom iz NVO-a; uzgred, niko iz političkih stranaka se nije pojavio niti prijavio) bila senzibilisanija za navedene teme nego što je to slučaj s drugim seminarima/treninzima, tako da nije bilo neophodno raditi na osnovnoj senzibilizaciji. To definitivno nije odraz promene u društvu, već pre uloga LGBT organizacije u održavanju ovakvog seminara.

U okviru ovog projekta iz štampe je izašla publikacija s naslovom istim kao što je i naslov seminara: "Drugi - od patrijarhalnog konstrukta do alternativne politike", koja je zbornik tekstova podeljen u tri poglavlja "Patrijarhalna konstrukcija", "Negativni aspekti" i "Alternativna politika". Ukoliko ste zainteresovani za ovu publikaciju obratite se organizaciji Queeria na email: queeria@gmail.com

Utvrđivanje istine u post-konfliktnom periodu: inicijative i perspektive na zapadnom Balkanu

Sarajevo, 05-06. maj 2006.

Plod saradnje Istraživačko dokumentacionog centra iz Sarajeva, Fonda za humanitarno pravo iz Beograda i Dokumenta iz Zagreba je bila međunarodna konferencija «utvrđivanje istine u post-konfliktnom periodu: inicijative i perspektive na zapadnom Balkanu», na kojoj su učestvovali i Adnan i Nedžad iz CNA.

Na spisku uvodničara/ki i učesnika/ca bilo je oko 150 imena, ljudi sa prostora bivše Jugoslavije ali i iz svijeta. Među tim imenima nalazila su se i imena kao što su Carla Del Ponte glavna tužiteljica Haškog tribunala, Martin Raguž predsjedavajući zastupničkog doma parlamentarne skupštine BiH, Medžida Kreso predsjednica Suda BiH, Refik Hodžić i još mnogi drugi...

Na samoj konferenciji je bilo govora o radu Haškog Tribunala, radu specijalnog odjela za ratne zločine pri Sudu BiH, neophodnosti regionalnog pristupa u radu na suočavanju sa prošlošću, položaju žrtava rata i udruženja porodica poginulih i nestalih. Tema koja je izazavala dosta interesovanja je i donošenje zakona u Parlamentu BiH kojim bi se trebala uspostaviti komisija za istinu u BiH. Sem toga, za sada artikulisane težnje za istinom često dolaze iz potrebe da se «dokaže» vlastita istina ili da se «opovrgne» tuđa, bez težnje da je tražimo zajedno i tendencije uspostavljanja konstruktivnog dijaloga o prošlosti. Na kraju konferencije je zaključeno da ovakva vrsta susreta na regionalnom nivou može biti poticaj za dalji rad na suočavanju sa prošlošću i da će se nakon Beograda i Sarajeva, održati bar još jedan sličan skup u Hrvatskoj. Nadamo se da će to biti prilika da se, osim priče «treba da se...na suočavanju sa prošlošću», priča i o tome «kako ćemo i kada to da uradimo», kako konferencije ne bi postale same sebi svrha.

Radionica «Trauma i pomirenje»

Sarajevo, 27-29.01.2006.

(CNA Sarajevo u saradnji sa Mennonite Central Committee)

Trauma i njene posledice svakako su deo najteže ratne «zaostavštine» na ovim prostorima čiji teret, posredno ili neposredno, oseća i nosi većina građana/ki Bosne i Hercegovine, ali i šire regije bivše Jugoslavije. S obzirom da smo u našem radu, ali i u svakodnevnoj, «životnoj» komunikaciji sa ljudima često u prilici prepoznati «repove» traume koji se očituju na različitim, ponekad potpuno neočekivanim nivoima, odlučili smo produbiti naša znanja o ovoj tematiki, sa posebnim naglaskom na vezu koja postoji između činjenice traumatiziranosti naših društava i potrebe da se unutar tih istih društava desi proces pomirenja. Kakav je međusobni uticaj traume i pomirenja, te koji su to izazovi koje trauma postavlja pred taj ionako težak proces - dva su ključna pitanja kojima smo se bavili/e tokom dva i po radna dana treninga. Radionici je prisustvovalo 11 učesnika/ca iz Srbije i

BiH, a u ulozi trenera/ice bili su Amela i Rendi Puljek-Shank (MCC SEE). Nakon ovog, drugog po redu, treninga o traumi kroz koji smo prošli, važno nam je naglasiti da naša motivacija za rad na ovom problemu ne leži u našoj želji da «lečimo» i budemo terapeuti/terapeutkinje, već ona prostiče iz potrebe za celovitim razumevanjem društvenih procesa u kojima smo i sami akteri/ke. Ti procesi se, u izvesnim slučajevima, ne mogu dokučiti bez uzimanja u obzir tužne činjenice da su slobodne hiljade i hiljade ubijenih, ranjenih, proteranih i poniženih ljudi itekako ostavile traga u srcima i glavama onih od kojih se danas očekuje da se suoče sa prošlošću, izvine se, oproste, pomire...

AKTIVNOSTI NAŠIH SARADNIKA/CA

Grupa «Reaguj!»

«Pô meseca u tuđim cipelama»

Gradovi Vojvodine, oktobar - decembar 2005.

Navršilo se već dve i po godine od osnivanja vojvođanske grupe «Reaguj!», grupe nastale udruživanjem nemalog broja ljudi iz Vojvodine proizašlog iz potrebe da reaguju na različite vrste nasilja u sredini u kojoj žive. Svakodnevno nacionalno, versko i kulturno nasilje oko nas daje mnogo povoda za stalne reakcije, borbu, markiranje i javnu osudu što Grupa «Reaguj!» čini skoro svakodnevno kroz različite akcije, saopštenja, cirkularne mailove i razmenu informacija. Ta prisutnost i transparentnost koju grupa propagira učinila je mnogo na otvaranju javnih rasprava na pojedine veoma važne teme (Odnos Srpske pravoslavne crkve i Patrijarha prema ženama, uvođenje crkveno-državnog harača za izgradnju hrama Sv.Save, upad neonacista na antifašističku

tribinu u Novom Sadu i dr.) na teritoriji Vojvodine ali i Srbije uopšte. Ostvarena je jaka medijska propraćenost i podrška akcijama koje ljudi iz «Reaguj!» sprovode.

Od samog početka CNA podržava rad ove grupe (u čijem je osnivanju i učestvovalo dvoje ljudi iz CNA) svojim učešćem u akcijama, resursno i finansijski u skladu sa svojim mogućnostima. Bazično je u grupi bilo desetak osoba koje su pohađale neki od treninga koje je CNA organizovao, ali je u međuvremenu grupa još više narasla i raširila se po gradovima Vojvodine (čemu veoma doprinosi internet komunikacija putem mail-grupe) zahvaljujući uglavnom vrlo predanom i motivisanom radu ljudi koji čine okosnicu «Reaguj!». Nije nebitna činjenica da grupa funkcioniše dobrovoljno i na bazi volonterizma, bez honorara i s minimalnim sredstvima koja uglavnom dolaze od samih ljudi koji angažuju sopstvene kapacitete, od malih donacija koje je CNA uspeo da obezbedi i donacija nekih od vojvođanskih institucija.

Tokom poslednja tri meseca 2005. godine organizovano je mnogo akcija po celoj Vojvodini koje su nosile zajedničko ime «Pô meseca u tuđim cipelama» i bile skoncentrisane na međuetničke odnose u Vojvodini. Novi Sad, Zrenjanin, Pančevo, Kikinda, Novi Bečeј, Bačka Palanka samo su neki od gradova gde su se akcije održavale a okrugli stolovi, tribine, prekrećivanje grafita, emitovanje radio džingla, deljenje letaka, postavljanje web-sajta i ulične akcije samo su neke od preko 40 sprovedenih akcija. CNA je finansijski podržao deo ovih akcija.

Jako nas ohrabruje spremnost i motivacija ovih ljudi da se javno i glasno zalažu protiv nasilja a za promociju vrednosti kao što su razumevanje, različitost, solidarnost i društvena pravda. Vrlo često to nije nimalo lako niti bezopasno, traži puno hrabrosti i međusobne podrške. Vredno je divljenja ali i podrške i priključenja vreme koje ove/ovi aktivistkinje/aktivisti ulažu za bolje sutra svih nas u periodu kada nam je življenje uključujući i svakog/svaku od njih ponaosob obeleženo borbom za egzistenciju uslovljenom procesom društvene ekonomске i kulturne tranzicije koju živimo.

Više o grupi «Reaguj!» možete naći na sajtu www.reaguj.co.yu

Trening iz Osnova nenasilne razrade konflikata s učesnicima/ama sa Kosova i iz Srbije

Tivat, 7 - 13.11. 2005.

Trening iz nenasilne razrade konflikata s učesnicima/ama iz Srbije i Kosova održan je od 7 - 13. novembra 2005. godine u Tivtu, u hotelu Palma.

Inicijativa za održavanje ovog treninga potekla je od učesnika/ca posljednjeg Treninga za trenere i trenerice koji je održan 2003/2004. godine, Nine Vukosavljević i Bojana Veselića iz Beograda, Nexhata Ismailija iz Gnjilana i naše kolegice Sanje Deanković. Oni/e su ujedno i činili/e trenerski tim za ovaj trening. Trening je finansijski podržan od CNA Beograd, odnosno BMZ-a.

Kada je nastajala ideja za ovaj trening, uvelike smo bili/e pod utjecajem martovskih događanja iz 2004. na Kosovu kada je nakon sporadičnih i lokaliziranih konflikata veliki broj ne-albanskog stanovništva protjeran s Kosova kao i dalnjim događajima koji su uslijedili kao posljedica u Srbiji kada je uslijedilo uništavanje objekata za koje se vjerovalo da imaju veze sa albanskim etničkom zajednicom i da su povezane sa vjerskim identitetom većine Albanaca/ki. Željeli/e smo dati svoju podršku društvenom angažmanu budućih nosilaca društvenih promjena kao i svoj doprinos stvaranju uvjeta za poticanje multietničkog dijaloga.

Na početku treninga se osjetilo izbjegavanje diskusija o aktualnom odnosu između ove dvije etničke grupe, pa se kao «zaklon» potencirala priča o «romskom pitanju» u Srbiji i na Kosovu što je s druge strane bilo jako značajno učesnicima romske nacionalnosti koji/e su bili/e u grupi.

Međutim, kako je vrijeme odmicalo, među učesnicima/ama se stvarala atmosfera međusobnog povjerenja kroz radionice, a i u slobodnom vremenu koje su intenzivno provodili/e zajedno.

Sve to stvorilo je sigurniji prostor za međusobnu konfrontaciju i sadržajne rasprave na temama nasilja i predrasuda kad se vrlo jasno i artikulirano moglo čuti šta ljudi «žulja» u postupcima i ponašanjima onih drugih kao i kako doživljavaju situaciju na Kosovu i kako se osjećaju pred početak pregovora o statusu Kosova.

Imali/e smo osjećaj da su se mnogi/e u grupi istinski trudili/e da razumiju poziciju/e iz kojih pričaju oni koji nose identitet drugaćiji od njihovog.

Kulminacija treninga bila je radionica s temom «identiteta» koja je bila osmišljena tako da učesnici/e međusobno «zamjene» identitete i da pričaju o doživljaju vlastitog nacionalnog identiteta druge osobe. Smatramo da je to bila jedna od najvećih vrijednosti ovog treninga što se dalo čuti u razgovorima nakon radionica i u pismenim i usmenim evaluacijama cijelog Treninga jer je ovo za većinu ljudi bila prilika da upoznaju nekoga tko je albanske odnosno srpske nacionalnosti.

Žao nam je što smo u grupi imali/e samo jednog učesnika srpske nacionalnosti koji živi na Kosovu jer mislimo da bi učešće više Srba/kinja s Kosova dodatno obogatilo sadržaj treninga.

Trening je održan na srpsko-hrvatsko-bosanskom jeziku koji većini ljudi s Kosova nije maternji jezik i voljeli/e bismo naglasiti koliko je bio značajan i vidljiv trud ljudi s Kosova da pričaju i da pomognu jedni drugima u boljoj artikulaciji onoga što žele reći.

Nakon iskustva osmišljavanja i vođenja ovog treninga, čini nam se da bi ovakvih aktivnosti trebalo biti puno više, kao i prilika da ljudi s Kosova i iz Srbije imaju priliku biti zajedno i upoznati se, te demistificirati i shvatiti pravo značenje identiteta onog drugog kao i sve ono što iz toga proizilazi jer je društveno politička zbilja ispunjena strahom, predrasudama, stereotipima i diskriminacijama kao i drugim oblicima nasilja kojima su izloženi pripadnici etničkih i vjerskih grupa koje su manjina u tim društвima.

POLITIČKI I DRUŠTVENI KONTEKST U KOJEM CNA DELUJE

O kontekstu mirovnog rada u Bosni i Hercegovini

Iako sam naslov apostrofira mirovni rad kao fokus oko koga se treba oblikovati ovaj tekst, dozvoliće ipak da me svakodnevno iskustvo bivanja (pa i rada) u BiH «odvuče» malo od zadataog okvira, te će se malo više pozabaviti kontekstom življenja i bilo kakvog rada u ovoj zemlji.

Priznajem da sam nedeljama odlagala finaliziranje teksta, sve čekajući rezultate još jednih «istorijski važnih izbora» i potajno se nadajući da će se desiti neka promena koja će malo prodrmati ovaj nakaradni sistem iz temelja (iako ni po listama kandidovanih za izbore, ni po raspoloženju birača/ica, ni po predizbornim prognozama, ništa nije nagoveštavalo mogućnost da se takav prevrat zaista i desi).

Elem, izbori su došli i prošli. Ne nameravam se ovom prilikom baviti izbornom i postizbornom matematikom, procentima, kalkulacijama o mogućim koalicijama i slično. Mnogo me više zanima kratak osvrt na ono što su ovi izbori *zaista* doneli društvu u BiH, kao i koliko je *novoga i drugačijeg* u svemu tome.

Informacije radi, na ove izbore je izašlo ukupno 54,48% birača, što znači da je tek nešto malo više od polovine glasačkog tela ove zemlje odredilo put kojim će se ići u naredne četiri godine. Ništa novo ni iznenadujuće - odavno je jasno da u BiH glasa veoma mali broj ljudi i da ni mnogobrojne kampanje koje pozivaju na izlazak na izbore jednostavno ne mogu naterati ljude umorne ili nezainteresovane da uzmu bilo kakvo učešće u političkom životu.

A ono što je polovina izabrala (a druga polovina uglavnom aminovala svojom pasivnošću) u delu BiH poznatijem kao Republika Srpska naziva se promenama (umesto «večitog» SDS-a, ubedljivu izbornu pobjedu odneo je Milorad Dodik i njegova SNSD), dok je termin promena blago rečeno neprimeren za izborne rezultate u Federaciji BiH gde je došlo do radikalizacije nacionalističkog diskursa pa je najveći broj glasova uz standardnu SDA dobio Haris Silajdžić i njegova stranka za sva vremena i sisteme (Stranka za BiH), odnosno stari i novi HDZ, koji pretenduju na ekskluzivno pravo da govore u ime Hrvata/ica u BiH.

Ono što se desilo na izborima u RS zapravo se teško može nazvati promenom, ako pod tim terminom podrazumevamo promenu nacionalističke matrice na kojoj se napaja celokupna konstrukcija zvana Republika Srpska. Uzavrele nacional-šovinističke strasti čiji su glavni tonovi ukomponovani u izbornom štabu Milorada Dodika, za posledicu su imale povišen nacionalistički puls, pritisak i temperaturu na drugoj strani oličenoj u liku i delu večitog «spasioca Bosne» Harisa Silajdžića. Naravno da ni vođstvo «stranaka sa hrvatskim nacionalnim predznakom» (kako se to u ovdašnjem političkom novogovoru lepo kaže) nije zaostajalo u ovom cirkusu, trudeći se iz petnih žila da pokažu kako je baš njima najteže u toj tamnici (hrvatskoga) naroda. I tako ukrug. Otrcano je više i govoriti da nikakve stvarne promene tu nema, niti je može biti bez stvarne želje da se iz ove kaljuge spase šta se spasiti može. A tu želju političke elite i veliki deo ljudi koji ih podržavaju, jednostavno nemaju jer to znači da moraju puno toga da počiste u svom «dvorištu».

Najzanimljivija stvar desila se zapravo sa izborom hrvatskog člana Predsedništva gde je pobedio čovek kandidovan od strane SDP, stranke koja se trudi da stvori imidž koji je u suprotnosti sa izvikanim «nacionalnim predznacima bilo koje vrste». Pobeda Željka Komšića za mnoge je bila iznenadenje, a za nemali broj ljudi (u koje i sebe ubrajam) predstavlja slabašnu nadu da je suludi teror «etničkog principa» moguće izigrati i biti subverzivan u odnosu na njega; da je moguće da ljudi jedne nacionalnosti glasaju za nekoga sa drugim nacionalnim identitetom jer procenjuju da je sposobniji, kompetentniji itd. od drugih kandidata. Drugi ljudi su skeptični u odnosu na moguće posledice ovakvog političkog poteza, za koji se već može čuti da jeste bio «politički lukav, ali ne i politički mudar» (Ivan Lovrenović u «Danim») jer predviđaju dalja zaoštravanja u međuetničkim odnosima u BiH (posebno na liniji Bošnjaci - Hrvati). Već je sada očigledno da za neka značajnija postignuća na slabljenju «etničkog principa» nije dovoljno samo nadmudriti sistem, već je potrebno imati i jasnou viziju kako se taj sistem može korenito menjati. Sudeći po reakcijama na ovo

«političko lukavstvo», neposrednim (reakcija katoličke crkve, hrvatskih stranaka, vlade RH) i posrednim (napadi na džamije u Mostaru i Kiseljaku), proteći će još mnogo vode bosanskim rekama dok se ovaj čudovišni sklop ne demontira.

I dok se političari/ke bave «velikim i životno važnim» nacionalnim interesima dotle ostali mnogobrojni problemi ovog društva ponovo tonu u zaborav nakon što su ih zakratko osvetlili zaslepljujući reflektori predizbornih kampanja i obećanja. Ko se još seća gladnih radnika/ca, penzionera koji većinu svoje preostale životne energije troše na iznalaženje raznih načina kako preživeti sa 150 KM (oko 75 eura) mesečno, silovanih žena, samohranih majki bez posla i ikakve perspektive, povratnika/ca koji su ostavljeni/e da muče svoje muke u nedovršenim kućama, sa par ovaca i gomilama strahova i nikad neprerađenih trauma; dece kojoj svaka školska godina počinje sa debelim zakašnjenjem, a jedina matrica koja im se nudi jeste nasilje u svim oblicima; ljudi koji i više od deset godina od završetka rata još uvek pokušavaju da nađu tela svojih najmilijih?

Ko se još seća svih njih kad nam se valja baviti važnijim stvarima kakvi su na primer, vitalni i manje vitalni nacionalni interesi ...

Poslednji izbori Bosni i Hercegovini, dakle, nisu doneli nikakav vidljiv napredak niti obećanje istog; ono što je izvesno jeste da su postojeći konflikti zaostreni i postalo je mnogo očiglednije da bez rešavanja tih problema praktično nije moguće mrdnuti se ni na jednom polju.

Iluzorno je govoriti o nekom ekonomskom pomaku i razvoju u zemlji sa lošom infrastrukturom, u kojoj se godišnje napravi jedva desetak kilometara autoputa i u kojoj je postalo nemoguće doneti ili sprovesti bilo koji zakon koji bi išao u prilog oporavku domaće ekonomije.

Poljoprivrednici koji više od godinu dana protestuju u Sarajevu ispred zgrade Predsedništva postali su neka vrsta bizarnog dekora na koji većina jednostavno ne obraća pažnju, dok one retke podsećaju na absurdnost življenja u zemlji u kojoj se skoro ništa ne proizvodi, a i ono što se proizvede ljudi su prinuđeni da bace jer ne mogu konkursati jeftinijim uvoznim proizvodima.

Međunarodna zajednica, definitivno nemoćna da bilo šta pametno ovde uradi, legitimno postavlja pitanje na kome bi stvarno trebalo da leži ova budućnost ove zemlje, prebacujući odgovornost (teoretski sasvim ispravno) na lokalne političare/ke i građane/ke, zaboravljujući, zanimljivo, pri tome svoju veliku odgovornost za «okamenjivanje» trenutne situacije. Trenutni visoki predstavnik međunarodne zajednice u BiH, Kristijan Švarc-Šiling, biće, kažu, poslednja osoba na toj funkciji što sa sobom povlači i drastično smanjenje prisustva raznih internacionalnih organizacija i institucija u BiH. Biće vrlo zanimljivo videti kako će oni koji su do juče primali packe (pa i ozbiljnije «udarce») od predstavnika/ca međunarodne zajednice ubediti sami sebe da su sposobni i voljni da donose odgovorne odluke za dobrobit ovog društva. I na koji će ih način građanstvo, naviklo da neko drugi misli i brine o tome, kažnjavati za sve eventualne propuste, zloupotrebe i mahinacije.

Bosna i Hercegovina danas neodoljivo podseća na jedan veliki balon koji se istrgao iz ruku onih koji su ga, vrlo uslovno rečeno, držali (međunarodna zajednica? domaći vlasti? stanovnici/e BiH?), a koji usled unutrašnjih tenzija samo što se na rasprsne na hiljadu komadića. U takvom okruženju pokušavaju da deluju brojne organizacije, udruženja, grupe koje su uglavnom (opravdano ili ne) prepoznate kao glavni nosioci izgradnje mira, a koje se suočavaju sa brojnim problemima kako što su zavisnost od stranih donacija kojih je sve manje; kreiranje programa po meri donatora; nedostatak vizija i ideja u delovanju; katastrofalni imidž nevladinih organizacija u javnosti i nedostatak senzibiliteta unutar njih samih da se o tom pitanju otvoreno diskutuje; umor i istrošenost aktivista/ica; manjak vidljivih rezultata dugogodišnjeg rada itd.

Zbog svega gore navedenog, BH društvu je više nego ikad potrebno da shvati da izgradnja mira jeste vrhunski prioritet, kao i da akteri/ke tih procesa mogu biti i jesu (osim NVO) još i umetnici/e, novinari/ke, nastavnici/e, studenti/ice, penzioneri/ke, povratnici/e, izbeglice, komšije/inice, profesori/ice, policajci/ke, slučajni prolaznici/e ... svi oni koji barem malo brinu kako ćemo sutra živeti i kojima nije svejedno što smo zagušeni/e nasiljem.

Tamara Šmidling, CNA

Hrvatska

Po pitanju situacije u Hrvatskoj u posljednjih godinu dana, možda je najpreciznije reći da se nije dogodilo ništa suštinski novo, revolucionarno ni iznenadujuće. Nije bilo nikakvih okreta i obrata, ničega što bi bilo koga iole upućenog u opća zbivanja u Hrvatskoj i susjednim zemljama začudilo. Sasvim rutinska godina, reklo bi se.

A možda i nije trebalo biti tako, naročito ako uzmemo u obzir da je uhičenje odbjeglog haškog optuženika, generala Ante Gotovine, bio upravo događaj koji je na jedan simboličan način i obilježio početak tog nekog jednogodišnjeg upravo proteklog razdoblja. Taj događaj je Hrvatskoj kao zemlji definitivno otvorio neka vrata u procesima približavanja tzv. evropskim i zapadno-atlantskim integracijama, a i pružio je priliku društvu samom da se suoči sa nekim dijelovima svoje bliske prošlosti. Kao što je već napomenuto, bilo kakva suštinska promjena, naročito u smislu "na bolje", je jednostavno - izostala.

Vladajuća garnitura je uspjela tu uprskati stvar, uglavnom zbog svoje nemogućnosti da se promijeni situacija u pravosuđu, naročito po pitanju ažurnosti i usklađenosti sa evropskim pravnim standardima. A tu je još i Evropi jako važno pitanje borbe protiv korupcije, a koja je u Hrvatskoj još uvijek apstraktna konstrukcija, u najboljem slučaju još u povojima. Ovakve neuspjehe Vlada pokušava prikriti uglavnom svojim blještavim image-om, kao i deklariranim pro-europskim stavovima po cijelom spektru pitanja (pa tako i po pitanjima suradnje sa Haagom i povratkom Srba), ali, svaka malo ozbiljnija analiza će uvijek pokazati da je to blještavilo površinsko i nadasve lažno, bez puno iskrene podrške u puku, čak ni među vlastitim biračkim tijelom.

Reakcije "običnih, malih ljudi" na, uhičenje Gotovine su pokazala upravo to jedno drugo i puno iskrenije lice hrvatskog društva.

Najbrže u reakciji su bile upravo one grupacije ljudi koji se nikako ne mogu pomiriti sa činjenicom da Domovinski rat ima i svoju mračnu stranu, i da su neki časnici i vojnici Hrvatske Vojske uradili upravo ono što se u međunarodnom pravu naziva ratnim zločinom. Ovakav stav naravno nije nikakva novina, sličnu ili istu situaciju se može detektirati i po pitanju generala Norca, koji je već ranije pravomoćno osuđen za ratni zločin i to na hrvatskom sudu, dakle od strane hrvatskog pravosuđa. Ipak, i osuđenika Norca se i dalje u tim istim krugovima doživljava puno više kao heroja i/ili mučenika, nego kao nekoga tko je odgovoran za stradanje nedužnih civila. Što sve dovodi do situacije da upravo ti tzv. veliki i najveći Hrvati osjećaju jak prijezir prema jednoj od osnovnih institucija te iste Hrvatske države, dakle prema pravosuđu. (A taj i takav prijezir dolazi do izražaja i u nanovo aktualiziranom slučaju Branimira Glavaša, donedavno jednom od čelnih ljudi HDZ-a a sada stranačkim otpadnikom, kojemu se stavljuju na dušu mučka ubojstva srpskih civila u Osijeku 1991-e godine. Ono što je u ovom slučaju još opasnije po pitanju ozdravljenja "tkiva društva" i uloge pravosuđa u svemu tome je prijezir koji sad osjeća skoro pa cijelo društvo zbog totalno smušene i dilektantske reakcije pravosuđa prema postupku oduzimanja imuniteta koji Glavaš uživa kao zastupnik u Saboru, kao i zbrka koja je nastala vezano za mjesto gdje će se suđenje za ratni zločin - ako do njega ikad uopće i dođe - na kraju i održati. U igri su, naime, i Osijek i Zagreb, i za sada zaista nitko ne može reći kako će se ova saga završiti.)

Prepostavljam da o motivaciji tih i takvih ljudi i ne treba trošiti previše prostora, ali, ono čemu po mom mišljenju treba posvetiti pažnju je *inertnost i tišina* koja se jasno dala detektirati nakon što su prošli raznorazni "spontani" mitinzi podrške Gotovini. Tu inertnost i tu tišinu "proizvodi" upravo najveći dio tih običnih i malih ljudi. Jer, treba biti realan i reći da su ovi "nepomirljivi" i bučni mitingaši ipak prije šaćica entuzijasta nego govornici koji zastupaju stavove većine.

Ne, većina je jako drugačija od njih, većinu karakteriziraju upravo već spomenuta apatija. Za većinu, društvena zbivanja jednostavno nisu ni zanimljiva ni motivirajuća u smislu bilo kakve akcije - sve dok se ne tiču njihovih radnih mjesta i plaće. Zbog toga često i imamo u Hrvatskoj situaciju da radnici neke tvrtke ili tvornice koja je pred velikim brojem otkaza organiziraju već nekakvu vrstu demonstracija ili bilo kakvog otpora neželjenoj sudbini, ali, svi ti naporci prolaze uglavnom bez neke šire društvene podrške. "To se meni neće i/ili ne može dogoditi", kao da rezonira većina stanovnika Lijepe Naše, i okreće glavu od tih

frustriranih i glasnih (a ubrzo i gladnih) ljudi, te odlazi u slijedeću banku gdje će na račun svog nazovi sigurnog radnog mjesta, plaće ili mirovine pokušati iskamčiti (još jedan) kredit kojim će si pokušati omogućiti bolju kvalitetu života, ma što to u Hrvatskoj značilo.

Ista vrsta apatije i nezainteresiranosti se da osjetiti i po pitanju povratka Srba. Dok se Vlada pokušava *urbi et orbi* predstaviti kao kooperativna i nadasve empatična prema interesima Srba i Srpske koja bi se željeli vratiti svojim domovima, običan puk je nezainteresiran, možda čak i u većoj mjeri nego po pitanju suradnje sa Haagom. Mora se ovdje spomenuti doslovce prve susjede tih Srba-povratnika koji gotovo prilikom svakom alkoholom natopljenog vikend-izlaska naglo postanu velikim nacionalistima uvijek spremnima češće riječju a nešto rjeđe djelom očistiti domovinu od svih onih vlasnika i vlasnica nepočudnih krvnih zrnaca.

No ako izuzmem ove ljude, ogromna većina je potpuno i apsolutno nezainteresirana za ovu problematiku! Takvom stanju stvari pripomaže i činjenica da se ova društvena drama odvija najčešće prilično daleko od većih urbanih centara i još dalje od bilo kakvih centara moći. Malo koga zanima što se to događa po nekakvim zabitim za koje nikad nisu čuli.

A i vrijeme je uradilo svoje, već je 11 ipak dugih godina prošlo od završetka rata u Hrvatskoj. I Vlada i običan puk su svjesni činjenice da je većina ljudi koji su prije tih 11 godina napustili Hrvatsku do sada već pustili korijenje...negdje drugdje! I da više nemaju nikakve prave i istinske motivacije za stalan povratak. Vraćaju se stariji ljudi, koji kao takvi ne predstavljaju nikakvu prijetnju, naročito kad se situacija sagleda dugoročno i strateški. Vrijeme u ovoj priči jednostavno nije na strani povratnika! A definitivno jest na strani Vlade. I zbog toga je lako Vladi odglumiti svoju "apsolutnu volju" da se pomogne svim izbjeglima, kad je u isto vrijeme svjesna da od tog povratka više neće biti - ništa. Slično shvaćanje cijele ove priče se može čuti i od običnih ljudi. Gotova je to priča, može se čuti u svim dijelovima Hrvatske, i onima direktno pogodjenima ratom kao i u onima koji su od razaranja bili udaljeni svjetlosnim godinama. I to već odavno gotova. I ide samo dalje prema svom neumitnom kraju. Toliko je skoro svatko upućen u to, usprkos općoj nezainteresiranosti.

Analiza zašto je stanje u Hrvatskoj obojano većinom ovako sumornim tonovima bi potrajala dugo. Možda bi ovdje jedino trebalo skrenuti pažnju da rad i položaj nevladinih organizacija u RH. Nažalost, iako NGO-i postoje već petnaestak godina, još uvijek svi napor i uloženi u njihovo etabriranje na javnoj sceni nisu dale očekivanog ploda. Postoji jako veliki broj ljudi koji još nisu osviješteni o postojanju i funkciji NGO-scene. Zatim tu postoji još jedan po meni čak i veći broj ljudi koji NGO-e doživljava kao nešto po prirodi negativno, kao nekakvo nužno zlo, mutikaše i strane plaćenike. Dolazimo do zaključka da je broj ljudi koji su osviješteni o ulozi NGO-a i potencijalima koje raspolažu - jako mali! I to usprkos činjenici da je broj NGO-a svih profila interesa i djelovanja jako velik. Očito još nije došlo do sinergije tog velikog broja malih djelovanja, i NGO-i jednostavno još uvijek nisu faktor koji bi ozbiljnije i dugoročnije bio u stanju pokrenuti neki veći društveni pomak u zemlji. Zašto je tome tako, opet bi oduzelo puno vremena. Preostaje nam jedino nadati se da će se stvari i na NGO planu i općenito popraviti u nekom nadolazećem razdoblju.

Marko Martinić, Split

Srbija

„Crnogorci kamenovali srpski autobus“ - naslov je koji dominira današnjom, 16. avgusta 2006. godine, tabloidnom štampom. Nekog drugog dana će biti da su „Albanci kamenovali srpski autobus“, a već nekog trećeg ulogu agresora će preuzeti Hrvati i Bošnjaci. Samo će žrtva ostati ista, nepromjenjena, konstantna, žrtva koja biva kamenovana, i to u najboljem slučaju, a ponekada i fizički zlostavljava ili, ne daj Bože, ubijena. I to samo zato jer je Srbin/Srpska. Jer pripada narodu kojem je uloga žrtve nekako sudbinski namenjena, na balkanskoj vjetrometini, između Istoka i Zapada, u klinču interesa velikih sila i malih, ali lukavih i neprijateljskih suseda, žrtva koja se vremenom, izgleda, potpuno poistovetila s tom ulogom, srodila se s njom, kao kakav paradoksalni gušter, anomalija prirode, koji umesto da se stopi sa okruženjem kako bi opstao, daje sve od sebe da ga primete, pa u tom

cilju buči, galami, lampara naokolo glomaznim, blještavim telom, a neretko i napada sve oko sebe, ma koliko taj drugi bio jači ili slabiji ili ma koliko za tim sukobom ne bilo potrebe. Mučan je osećaj uopšte koristiti termin „Srbi“ i „Srpkinje“ kada se zna koliko divnih, ali i zlih, pojedinaca i pojedinki stoji iza ovakvih apstraktnih odrednica. Ne, ne smatruj svi „Srbi“ sebe žrtvama, niti svi „Srbi“ uživaju u galami i fizičkom nasilju. Kao što, na to se mora upozoriti, nisu „Crnogorci“ kamenovali onaj autobus u centru Podgorice. Ako se tako nešto i dogodilo, to se uradili pojedinci, sa imenom i prezimenom, kao što i autobus svakako nije „srpski“, kao što ni ona krava, iz već klasične novinske reportaže o životu Srba na Kosovu, nije „srpska“, a bogami i cvet, drvo, žbun ili pepeljara teško da bi mogli imati svoje nacionalno obeležje.

Ukoliko, ipak, pristanemo na kompromis, pa većinu stanovništva zemlje Srbije ipak svedemo na odrednicu „Srpkinje“ i „Srbi“, moraćemo reći da većinu njih, kao i ovu novu državu u kojoj žive, karakteriše samo-identifikacija nagoveštena u prvom pasusu: ja sam ugrožen/a i osećam da će (ponovo) biti žrtva. Ugrožavaju me...oni drugi. Koji drugi? Pa, oni drugi, drugačiji, neka to danas budu Crnogorci, sutra će biti Albanci, prekosutra Kinezi, a dan posle homoseksualci. A ja, ako ih napadnem to je zato jer se branim. Iako nekako znam da će na kraju ispaštati, da će „nas“ biti za pod jednu šljivu, a da će se „oni“ razmnožiti, na čemu već vekovima predano rade. A ukoliko, nekim čudom, nekakvim globalnim mađioničarskim trikom, više ne budemo ugroženi od tih Albanaca i Kineza, uvek će se naći neko ko će hteti da nas okupira, da nas pregazi, da nas istisne sa ognjišta, samo će se maske tog neprijatelja menjati, dok ne shvatimo da je iza krinke u stvari onaj „drugi“ Srbin, prvi komšija, rođak, otac ili majka, muž ili žena, rođeno dete, dok ne shvatimo da je iza maske u stvari...moje drugo Ja. Sa kojim se valja, jednom za svagda, obračunati. Koje treba uništiti. Tada će pobeda biti zadnja. Pobeda posle koje više ništa neće postojati.

Potpuno samouništenje, mentalno i/ili fizičko, put je kojim dobar deo Srba i Srpkinja, predvođenih svojim nacionalističkim elitama, sigurno korača.

PITANJE TERITORIJE: U periodu 2005-2006. godine Srbija je ostala bez Crne Gore, a Kosovo je zakoračilo putem formalne nezavisnosti. Crnogorsku nezavisnost elite su prihvatile emotivno, teško, sa nevericom, a premijer Vojislav Koštunica i sa tugom, sa suzama u očima. Građani su pokušali da racionalizuju, pa je preovladao stav: „Šta će nam, ionako su mali i lenji, zauzeli su sve direktorske funkcije, a i besplatno se leče o našem trošku“. Beogradski mediji, čak i oni najliberalniji, daima su brujali o „tesnoj većini“, s tim što su prethodno i tu većinu pokušavali da ospore. Inače, ta „tesna većina“ u stvari je deset odsto, 55:45, i u drugačijim situacijama, na izborima na primer, smatrala bi se ubedljivom pobedom. Sa kosovskom nezavisnošću mirenje ide još teže. To da su kosovski Srbi žrtve Albanaca postalo je novi mit o kojem se ne može razumno debatovati. Kao i to da je Kosovo „sveta srpska zemlja“ i da je „od pamтивекa naše“. Da su tamo „naša vekovna ognjišta“ i da je Kosovo „kolevka srpske duhovnosti“. A ništa od toga nije istina. Ukoliko se ipak složimo sa argumentacijom da su u ovakvim sporenjima i snažne i duboke emocije argument podjednako važan kao i puki fakti, mogli bismo reći da ništa od toga ipak nije cela istina. Da postoje i neke „druge“ istine, neke „drugačije“ istine, na koje neki „drugi“ polažu pravo i da se na te istine mora računati. Bez rešavanja ovog državnog i nacionalnog pitanja, i to rešenja koje će garantovati punu samostalnost Kosova u odnosu na vlast u Beogradu, kao i rešenja koje će stvoriti preduslove za puno poštovanje ljudskih i građanskih prava i sloboda svih građana i građanki koji na Kosovu žive, Srbija neće moći da ide dalje. A gde bi Srbija trebalo da ide?

EVROPSKA UNIJA: Stvoren je konsenzus da je neophodno da Srbija postane član Evropske unije. Pregovori o pridruženju sa EU trenutno su blokirani, s obzirom da nije ispunjen jedan od ključnih preduslova za njihovu realizaciju - puna i bezuslovna saradnja sa Međunarodnim krivičnim tribunalom Ujedinjenih nacija u Hagu. Uključenje Srbije u evropsku zajednicu je neophodno ukoliko ova zemlja želi da opstane i napreduje i ukoliko mi, građani i građanke, želimo da iskoristimo svoje pravo na uživanje „nesmetanog kretanja ljudi, roba i ideja“. U suprotnom bićemo „crna rupa“ oko koje će biti podignut sanitarni zid. Postajanje članom EU, nažlost, nema alternativu. Da je ima, potpisnik ovog teksta iskoristio bi svoje građansko pravo da, na primer, inicira ideju o postajanju Srbije članom Sjedinjenih američkih država. Geografska distanca u ovom globalizovanom svetu više nije relevantna

prepreka. Neko drugi bi, možda, insistirao na punoj nacionalnoj suverenosti, neko treći na stvaranju nove balkanske federacije, a neko četvrti na utapanju delova Srbije u susedne zemlje. I svaka od tih ideja, ukoliko bi pri zalaganju za njih bili poštovani Ustav i zakoni, imala bi pravo na punu prisutnost u javnoj debati. Ali, alternative EU nema. Sa tim su saglasni i političari u Beogradu. Zašto onda ne hapse Ratka Mladića? Zbog toga jer suština hapšenja Mladića nije u ulasku u EU, već u suočavanju sa prošlošću. A to se u srbijanskoj javnosti uspešno prečutkuje.

SUOČAVANJE SA PROŠLOŠĆU: Ilustrativan primer toga koliko je društvo u Srbiji nespremno da prihvati istinu o zločinima koji su u ime tog društva i države počinjeni tokom 1990-ih godina dogodio se u julu 2006. u Nišu. Četvoro aktivista nevladinih organizacija prvo je bilo fizički napadnuto od strane svojih sugrađana jer su u centru grada, obeležavajući 11. godišnjicu od zločina u Srebrenici, delili majice i bedževe sa likom Ratka Mladića i natpisom „Traži se zbog genocida“. Podsetimo, Međunarodni tribunal u Hagu optužio je Mladića da je najodgovorniji za krivično delo genocida, odnosno ubistva oko 8.000 srebreničkih Bošnjaka i fizičkog zlostavljanja i proterivanja više desetina hiljada Srebreničana, u cilju trajne promene etničke strukture stanovništva na prostoru istočne Bosne. Aktiviste iz Niša su potom dva puta privodili u policijsku stanicu, na „informativni razgovor“, gde su ukupno proveli oko pet sati. Traženi su zbog ispisivanja grafita sa navedenom porukom o odbeglog generalu. A sada dolazi ono glavno: tokom ispitivanja, policajci su jedva pola sata posvetili priči o prekršaju pisanja grafita, a ostatak političko-patriotsko-ideološkom prevaspitavanju, koje se svodi na sledeće: „Branio bih Mladića, pa makar se i zaratilo“, „Zašto Klintonu ne stavljate na grafite“, „Zašto provociraš narod, kako ne razumeš njihov gnev“, „Ko vas finansira“, „Humanitarno pravo je mrtvo slovo na papiru kada počne ubijanje“, „Kako ti kao izbeglica možeš ovako da razmišљaš, promeni to“, „Za Kosovo treba da se ratuje, i ja i moja deca“, „Šta ćeš da radiš ako Bugari napadnu Niš“, „Ako se ne osećaš kao Srbin idu u Hrvatsku“... Policajci zbog ovoga nisu ni disciplinski odgovarali, a uz nemiravanje aktivista je prestalo nakon ozbiljnih upozorenja zapadnih diplomata premijeru Koštunici i ministru policije Jočiću.

VLADAVINA PRAVA: U Srbiji se ne poštuje ni vladavina prava. To odlično pokazuje serija istraživanja Inicijative mladih za ljudska prava o primeni „tranzicionih zakona“ - zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, o suđenjima za ratne zločine, o slobodnom pristupu informacijama, o lustraciji, o vojnem pravosuđu, o zaštitniku građana, o javnom informisanju i radiodifuziji. Zaključak: predstavnici vlasti i dalje ne poštuju zakone i time urušavaju vladavinu prava u Srbiji. Zakon o lustraciji nikada nije ni primenjen, odgovorni za kršenja ljudskih prava i dalje su na funkcijama i u javnom životu; zaštitnik građana nije izabran iako je po zakonu to trebalo da bude učinjeno početkom 2006; Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja poštuje 25 odsto institucija vlasti, a BIA (nekadašnja Služba državne bezbednosti) i vlada Srbije odbijaju da ispoštuju i odluke Vrhovnog suda; prava nacionalnih manjina se poštuju ili krše u zavisnosti od volje političkih moćnika; ratni zločini se procesuiraju tako da nalogodavci ne budu obuhvaćeni optužnicom; govor mržnje i širenje nacionalne, verske i rasne netrpeljivosti stalno su i nekažnjeno prisutni u delu medija... „Srbija ne može postati pravna država sve dok predstavnici vlasti ne počnu da poštuju pravni poredak i dok ne počne kažnjavanje svih onih koji taj poredak urušavaju kršenjem zakona“, poruka je ovog izveštaja.

USTAV: Srbija ne može postati pravna, uređena i demokratska država i dok ne dobije Ustav koji će biti u skladu sa međunarodnim standardima. SFRJ je uništena, osnovana je Savezna republika Jugoslavija, SRJ je prestala da postoji, formirana je Državna zajednica Srbija i Crna Gora, koja je takođe otišla u istoriju, da bismo sada dobili suverenu Republiku Srbiju. Sve to vreme na snazi je socijalistički Ustav iz 1990. godine. Šesnaest godina posle definisano je nekoliko predloga teksta novog ustava, koji imaju dve najvažnije tačke spora - da li će Srbija biti država srpskog naroda ili država građana i građanki, kao i da li će zvanično pismo biti samo cirilica ili i latinica. Nejasno je i kako će biti definisan status Kosova, s obzirom da je proces rešavanja statusa u toku, kao i kakve će nadležnosti imati Vojvodina. Ukoliko budu prihvaćeni predlozi Demokratske stranke Srbije Vojislava Koštunice da Srbija bude "država srpskog naroda i svih njenih građana", kao i da zvanično pismo bude isključivo cirilica, to će predstavljati poraz ideje građanske države i otvorenog društva,

poraz zalaganja za državu u kojoj će različitosti biti prihvaćane kao bogatstvo, a ne prepreka, to će biti država u kojoj će nepripadanje srpskom narodu i korišćenje latiničnog pisma biti razlog za diskriminaciju. Ono o čemu se u javnosti ne govori, a što će se u budućnosti tek pokazati kao problem, jeste kako će novim ustavom biti defnisano pitanje braka - kao zajednice muškarca i žene ili partnera. Ukoliko rodno preciziranje ostane na snazi, svako zalaganje za istorodne brakove naići će na prepreku, koju će biti izuzetno teško, samo ustavnim amandmanima, prevazići. A dok u Srbiji ne bude usvojen zakon o istorodnim zajednicama, veliki broj građanki i građana ostaće diskriminisan u ostvarenju svojih prava i sloboda. Nejasno je i ko bi taj novi ustav trebalo da usvoji - aktuelni parlament Srbije, Ustavotvorna skupština, novi saziv parlementa posle izbora ili građani na referendumu.

Zbog dužine teksta ovde su pomenuta samo neka od najvažnijih pitanja sa kojima se srbijansko društvo i država suočavaju i samo neki od najvažnijih događaja u proteklih godinu dana. Tretiranje malih verskih zajedница, organizovani kriminal, nasilje nad ženama i decom, odnosi sa susednim državama, razvoj civilnog sektora, reforma pravosuđa i policije, sporost privatizacije i razvoja otvorenog tržišta - samo su neki od ostalih problema koji nisu rešeni i na čije će se rešavanje još dugo čekati. Srbija nije država koja juri napred, ka cilju oko kojeg je postignut društveni konsenzus. Srbija nije država u kojoj institucije vlasti dosledno poštuju zakone, ljudska i građanska prava i slobode, niti je država koja je spremna da se suoči sa greškama iz prošlosti. Društvo u Srbiji još nije spremno da se odrekne nacionalnih mitova, kolektivnih zabluda i palanačkog mentaliteta, ono nije društvo u kojem se različitosti prihvataju i prožimaju i koje postoji zarad sreće i blagostanja slobodnih građana i građanki. Pa šta je onda Srbija, šta je onda srbijansko društvo? Nešto što je mnogo bolje od onoga u čemu smo živeli za vreme Slobodana Miloševića, nešto što je suviše daleko od onoga što želimo, čemu težimo i za šta bi trebalo da se, bez obzira na sve, borimo.

Nikola Tomić, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Crna Gora

Kao i što smo navikli, u ovih poslednjih evo već 15-tak godina, niti jedan period na koji se osvrnemo, uopšte na Balkanu a ne samo u CG, ne može promaći a da ne bude okarakterisan kao period od sudbonosnog i presudnog značaja ili barem kao neka nova istorijska prekretnica u životima svih nas. Ovh poslednjih 12 mjeseci u CG su tu karakteristiku zaista i zavrijednjeli; ili da sumiramo:

Crna Gora je od skora sa istom petnaestogodišnjom vlašću na čelu (potvrdili svoju apsolutnu većinu i produžili mandat na još četiri godine na septembarskim izborima) obnovila svoju nezavisnost na demokratskom i fer referendumu održanom 21. 05. 2006; priznata od svih relevantnih medjunarodnih faktora (ali ne i od dobrog dijela opozicije i naroda u CG); primljena kao ravnopravna članica u sve medjunarodne organizacije (osim u EU) i relativno brzo uspjela izraditi ekspertske nacrt Ustava RCG, koji u narednih par dana treba biti dat na usvajanje (ili parlamentu 2/3 većinom ili gradjanima na novom referendumu - za koji nema novca u budžetu).

Crna Gora je kao jedna od republika bivše SFRJ poslednja u nizu uspijela ostvariti svoju nezavisnost i time, bar se nadamo, konačno stavila tačku na dugogodišnji krvavi raspad bivše nam domovine. Ono što zaista jeste vrijedno pomena je činjenica da osim uobičajenog nezadovoljstva i neprihvatanja poraza, nije bilo nikakvih ozbiljnijih prijetnji kojima bi se mogla ugroziti kakva takva stabilnost u CG, a za šta se, poslije najava o «ratnom referendumu» s pravom strahovalo.

Međutim, konsenzusa oko zajedničkog zalaganja i okretanja interesima nove nam države, naravno da nema. To su najbolje pokazali septembarski parlamentarni i lokalni izbori na kojima se samo produžila predreferendumski kampanja: kroz parole «nema predaje» ili «nema povlačenja» gdje se otvoreno pozivalo na nepriznavanje nezavisnosti CG uz obećanja da će se po dobijanju izbora ponovo ujediniti sa Srbijom. Naravno da ovakva

kampanja nije urodila plodom i jedino što smo dobili jeste jedna zaista značajna pregrupacija na opozicionoj sceni dok se vladajuća koalicija u naredne četiri godine obezbjedila i to ponovnom apsolutnom većinom u CG parlamentu. Najača parlamentarna opoziciona stranka sada jeste Pokret za promjene (bijša NVO Grupa za promjene) čiji je rezultat zaista veliki ako se uzme u obzir to da su mlada stranka i da im je ovo prvo učešće na izborima, a da su pritom svoju kampanju bazirali (osim kritika na račun Mila Đukanovića) isključivo na zaista neophodnim ekonomskim i socijalnim reformama. Odmah iza njih je koalicija srpskih starnaka «Srpska lista» koji su za razliku od SNP (do izbora najače opozicione partije) otvorenom kampanjom insistirali na zaštiti interesa srpskog naraoda u CG i time umnogome prodri u glasačko tijelo SNP-a. Važno je napomenuti i to da Albanci u CG sada imaju tri a ne dva predstavnika u parlamentu i da je Bošnjačka stranaka u koaliciji sa Liberalima uspjela ući u parlament čime je i bošnjački narod u CG kroz svoju partiju dobio svog predstavnika u parlamentu.

Konstitutivna sjednica CG parlamenta na kojoj treba biti donijet i Ustav CG započela je intoniranjem CG himne i naravno vječite podjele u CG društvu su se upravo tada i golim okom mogle vidjeti- jedna divna slika: dok je vladajuća koalicija s Pokretom za promjene stojeći odavala poštu himni, opozicioni poslanici su sjedjeli u svojim klupama stavljajući do znanja njihov odnos prema himni ali i prema državi čija se himna intonirala.

Da se ni na trenutak ne možemo odmoriti od uzavrelih strasti potrudio se ekspertska nacrt Ustava RCG ili preciznije neka ključna rješenja koja bi njegovo usvajanje trebalo ili ne, da doneše. Najznačajnija stavka svakako je to de se CG određuje kao građanska država sa jednakim pravima svih naroda koji u njoj žive, ili da više u njoj nema konstitutivnih naroda, što je izazvalo burne reakcije prosrpskih partija koje insistiraju da Srbi i Crnogorci budu konstitutivni narodi. Tu su svakako i stavke o crnogorskom kao zvaničnom jeziku i «crnogorskoj crkvi» koja je ravnopravna sa svim ostalim vjerskim zajednicama u CG. Ovo je nešto što tek treba da se suoči sa svojim posledicama jer povlači za sobom i nužnu preraspodjelu crkvenih dobara na šta Mitropolija crnogorsko primorska naravno da neće pristati i prema svemu sudeći ovakav nacrt Ustava neće proći dvotrećinsku većinu u parlamentu, što naravno nagovještava novi referendum, za koji se prema informacijama od strane ministra finansija u ovoj godini ne mogu izdvojiti iz budžeta predviđena sredstva.

Na samom kraju i par drugačijih novosti - vojske u CG više nema. Naime odlukom predstavnika vlade CG, vojska u RCG je ukinuta tako da su i regruti koji su se u tom trenutku nasli u kasarnama otišli kućama. Sve ingerencije koje je imala vojska trenutno obavlja policija i to do uspostavljanja i potpune profesionalizacije vojnog kadra koji će ubuduće značajno biti redukovani. Pored ove tu je vijest o povlačenju dosadašnjeg premijera CG Mila Đukanovića (na njegovo mjesto najvjerojatnije dolazi Željko Šturanović, dosadašnji ministar pravde) iz političkog života, čime se bar zvanično, završava petnaestogodišnja politička aktivnost nekoga ko se već sada naziva najzaslužnijim čovjekom obnavljanja CG nezavisnosti, ali i što je mnogo važnije, nagovještava period mirnije, depersonalizovanije i manje ostrašenije političke konfrontiranosti u CG.

Raško Radević, Podgorica

Stanje u Republici Makedoniji 2006. iz mog ugla (u kratkim crtama)

Jedan od događaja koji su obeležili 2006. godinu su parlamentarni izbori. Iako su prošli relativno mirno, bez fizičkog nasilja, ne može se izvući zaključak da su bili fer i demokratski. Već u samom predizbornom periodu pojavila su se kršenja zakona, a u toku samih izbora, na glasačkim mestima gde je albansko žiteljstvo većinsko, bilo je više kršenja biračkog prava i to je direktno uticalo na broj osvojenih mesta u parlamentu tih partija. Nezadovoljna ishodom, partija DUI⁴ blokirala je puteve a međunarodni faktori su "moralni" da interveniraju, odnosno američka ambasadorica i ambasador Evropske Unije u Makedoniji, pa

⁴ Demokratska unija za integraciju

čak i da daju svoja uputstva o tome kako treba da izgleda nova vlada. Kako god da je, ta se vlada konstituirala i kako neki potenciraju, nažalost, sa velikim brojem poslanika koji su bili u sukobu sa zakonom.

U odnosu na rodovu jednakost, zapažen je procenat od 30 odsto zastupljenosti žena, veliki je broj parlamentarki, ali samo su 3 žene ministrice i tri žene gradonačelnice od ukupno 84 opštine, što uopšte nije zadovoljavajuće.

Što se tiče siromaštva, stanje je i dalje isto u odnosu na prošle godine, čak možda i još gore. U uslovima tako velikog siromaštva teško mogu da se ostvare ljudska prava, a posebno ako govorimo o pravima dece. Činjenica da preko 18 000 dece uzrasta od 7 do 18 godina nisu uključena u škole, govori mnogo. Već 4 godine za redom u drugoj polovini meseca aprila, svake godine se sprovodi svetska kampanja Global Action Week sa kojom se pozivaju vlade iz celog sveta da prave napore da uključe svu decu u kvalitetno obrazovanje. Tako je bilo i ove, 2006. godine, sa tom razlikom što je jedan predstavnik političke partije na vlasti, u jednim dnevnim novinama, okarakterizirao kampanju kao preizborni marketing opozicije. U stvari, to vidim kao jednu od karakteristika našeg društva, godinama se svakoj aktivnosti neke građanske organizacije pripisuje politički karakter, čime se odvraća pažnja pojedinaca sa velikih problema koji su teško rešivi a jako značajni za budućnost svake zemlje.

Konačno, posle dugih diskusija donesen je Zakon o policiji, kao i Zakon o jednakim mogućnostima za žene i muškarce. I za ova dva zakona kao i za mnoge druge već donesene zakone, ima mišljenja da nisu najadekvatniji u svojim rešenjima.

Gordana Pirkovska Zmijanac
Prva detska ambasada na svetot "Megjaši", Skopje
(prevela sa makedonskog na shb jezik: Ana Bitoljanu)

LIČNI POGLED

Nacionalni identitet?!

Lagano osjećam zamor i zasićenost pričom o ovoj temi, a s druge strane imam potrebu izreći neki svoj vrlo osobni ugao gledanja na nju.

Ponekad mi se čini da je sve već rečeno i da sam ja sama prošla sve faze vlasite razrade svog nacionalnog identiteta i taman kad promislim da sam konačno pomirena sama sa sobom, otvoriti se neko novo, još nepročitano poglavlje.

U ovom trenutku na pamet mi pada pjesma «Lijepo li je Hrvat biti/majko hvala ti/ljubi Boga bližnjeg svoga/tu i umrijeti.»

U vrijeme kad sam je prvi put čula, ispunjavala me nekom vrstom gordosti i ponosa (valjda onog nacionalnog) i valjda je najbolje definirala moj vlastiti odnos prema mom nacionalnom identitetu.

Mnogo godina kasnije, kad sam je se sjetila, zapitala sam se zašto nitko u pjesmi ne spominje Hrvatice i jesu li oni koji «ne ljube Boga» i koji su odlučili živjeti negdje drugdje manje Hrvati od onih koji zadovoljavaju ove kriterije iz pjesme. A što li u toj pjesmi znači ljubiti svog bližnjeg? I tko je uopće taj bližnji/a? Moj odnos prema tome bio je solidariziranje s onima koji su slični meni i s kojima se nalazim u istoj nacionalnoj i vjerskoj grupi, jer, bože moj, bez obzira na naše «površinske razlike», moji su oni koji vjeruju u Boga na način i kroz tradiciju kroz koju vjerujem i ja, koji su rođeni i odrasli u istoj kulturi, folkloru, sa istim simbolima i u istom sistemu vrijednosti kao i ja.

I sada mi je teško kad se prisjetim koliko mi je vremena trebalo da shvatim da oni nacionalni «drugi» na osnovu čijih suprotnosti sam se ja definirala i od kojih sam okretala glavu jer nisu «moji» nisu ti koji me ugrožavaju nego sam ja bila ta koja je svojim ponašanjima i nečinjanjima bila ta koja je ugrožavala njih. Boli me kad shvatim da sam na taj način davala legitimitet «velikim-malim hrvatskim Napoleonima» koje je izrodio rat i opće hrvatska hysterija, da brišu i ubijaju čitave narode iz zemlje koja je njihova koliko i moja.

Upoznavajući obične, male ljude koji su toliko propatili tijekom i poslije rata u ime «svete hrvatske borbe protiv neprijatelja i agresora» koju sam i ja na neposredne načine podržavala sklanjanjem od Srba/kinja i Bošnjaka/kinja trpajući ih pod isti nazivnik “neprijatelji”, od faze gordosti i ponosa, prošla sam kroz fazu negiranja svog hrvatstva, jer to moje hrvatsko me u stvari počelo boljeti. I bilo ga je puno lakše odbaciti nego se s njim suočiti...

Trebalo je proći vremena dok sebi posložim kockice i shvatim da dokle god ja negiram da sam Hrvatica, neki tamo drugi Hrvati postavljaju i grade vrijednosti kakav Hrvat i Hrvatica trebaju biti gradeći nacionalizme i podržavajući fašizme, a to nipošto nije ono što želim.

Danas slušam neke druge pjesme i gradim neki drugačiji i novi sistem vrijednosti s nekim drugim ljudima koji nose u sebi isti osjećaj za pravdu i koji isto tako imaju potrebu nešto mijenjati u društвima u kojima živimo, a obilježili su ih neki sasvim drugi društveni i nacionalni konteksti.

Postala sam svjesna da je odnos između nacionalnog identiteta i onoga tko ga nosi vrlo osoban i da prije svega o meni samoj ovisi što će postati i kako će ga afirmirati, a i što će s njim.

Svjesna sam podneblja i kulture koji su me usmjerili izgradili. Svjesna sam svojih «korjena», ali isto tako da ti «korjeni» nisu nešto u ime čega mogu opravdavati bilo koga (i sebe) kad čini nepravdu i nasilje prema nekome drugome samo zato što taj netko ili neka ima neke «druge korjene».

Iz pozicije nekoga/neke koja doživljava hrvatski nacionalni identitet kao svoj želim prihvatići svoj dio odgovornosti za društva u kojima živim i reagirati kad osjetim da u tom društvu nešto «smrdi» i neštim.

Želim se konfrontirati s fašizmom i nacionalizmom koji proizilaze iz različitih načina afirmiranja nacionalnog identiteta koji smatram svojim. Boli me što je postalo normalno i što se podrazumijeva da manjina trpi, pa tako Srbi povratnici u Hrvatsku trebaju uložiti puno više vremena i napora da bi osposobili svoje kuće za život uz konstantno nasilje koje

dolazi sa različitih strana, bilo zbog administraciono-institucionalnih zapreka, bilo zbog susjeda koji nisu sretni što ponovo imaju „agresore” u svojoj blizini.

Boli me što je nositi Srpski identitet u Hrvatskoj postalo gotovo nemoguće nositi, ako nisi spreman/a unaprijed priznati agresiju i „posuti se pepelom”, prihvatići svoj žig i biti sretan/a što smo ti mi „dobrodušni Hrvati i Hrvatice dopustili da se ipak vratиш usprkos svemu”. Do kada će to, da smo „mi jadni/e koji su goloruki/e napadnuti na svojoj hrvatskoj zemlji” biti gotovo nepreispitivi društveni konsenzus?!

Boli me što u mojoj zemlji postoje oni koji se doživljavaju u svakom slučaju povlaštenima zbog identiteta koje su dobili/e rođenjem i na koje nisu mogli/e utjecati, dok svi oni drugi trebaju biti sretni/e kad im mi Hrvati/ce «nešto damo ili omogućimo» bez obzira što to spada u osnovna ljudska prava.

S druge strane, ne želim da se moja empatija i solidariziranje s onima koji ne nose neki od mojih identiteta smatra posebnom žrtvom i posebnim činom čovjekoljublja jer to doživljavam kao način podržavanja i prihvaćanja diskriminacije po kojoj je netko «drugi» zaista manje vrijedan.

Želim izgraditi svoj vlastiti osjećaj za pravdu iz kojeg ću djelovati ne pitajući se za bilo čiji, nacionalni, seksualni, rodni ili bilo koji drugi identitet.

Želim mijenjati i reagirati iskreno i ljudski zato što je netko/neka potčinjan/a ili diskriminiran/a i trpi nasilje. Na koji način? Načina ima jako mnogo, a na meni je da pronadjem svoj vlastiti put.

Sanja Deanković, CNA

Zahvaljujemo se svima koji su podržali naš rad, finansijski ili svojim angažovanjem, kao i svima onima koji su bili sa nama u svojim mislima.

POSEBNO HVALA

Svim učesnicima i učesnicama treninga
Ani Bitoljanu
Ani Humljan Colić
Ani Raffai
Aniti Grabner
Arminu Rieseru
Atani Grbić Martinović
Bernardu Čobaj
Berghof Research Centre for Creative Conflict Management
Berghof Stiftung
Bojani Jovanović
Borisu Avramu
Brianu Phillipsu
Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung (BMZ)
Čedomiru Glavašu
Goranu Božićeviću
Centru za mir i nenasilje Osijek
Centru za ratnu traumu
Dnevnim novinama "Danas"
Dnevnim novinama "Oslobodenje"
Danici Minić
Dariji Žilić
Dejanu Iliću
Dejanu Vasilevskom
Diani Francis
Edini Hasanaga—Čobaj
Edi Maajci
Emini Popović
Eriki Roncsák Petrovics and Zenith Műhely
Evangelische Akademie Wien
Franzu Soelkneru
Gazmendu Murseliu
Gordani Pirkovskoj Zmijanac
Grupa REAGUJ! (Group REACT!)
Internationale Ärzte zur Verhütung des Atomkrieges – IPPNW Deutschland
Ismetu Kallabi
Ivi Zenzerović
Ivanu Lovrenoviću
Ivici Vojku
Katarini Katanić
KURVE Wustrow
Lidiji Đokić
Lidiji Zeković
Lovorki Bačić

Majdi Puača
Marku Martiniću
Marčelu
Mariji Stojanović
Marini Gečeska-Vasilevska
Martini Fischer
Melini Sadiković
Mennonite Central Committee Sarajevo
Milici Minić
Milošu Markoviću
NDC Sarajevo
Nerminu Karačiću
Nexhatu Ismaili
Nikoli Tomiću
Nini Vukosavljević
Novici Kostiću
OFAJ/DFJW
Otu Raffai
Paulu Stubsu
Predragu M. Azdejkoviću
profesoru Feridu Muhiću
profesoru Ladislavu Bognaru
Quaker Peace and Social Witness
Radomiru Radoviću
Refiku Hodžiću
Rolandu Salvisbergu
Rolandu Theleu
Sanji Vujasinović
Slobodanki Dekić
Steffenu Emrichu
Svetlani Kijevčanin
Svetlani Lukić
Svetlani Vuković
Swiss Federal Department of Foreign Affairs
Tiboru Mácsaiu
Tijani Gnjidić
Velji Mijanović
Veri Markovic
Vesni Teršelić
Vildanu Efendiću
Vladi Karaevu
Vojo Vuković
Wolfgangu Weilharteru
Zehri Kačapor
Zorici i Radetu Galonja